

The Role of NGOs in Facilitating and Promoting Social Resilience in Rural Areas against Water Scarcity (Case study of Abrar Charity Institute in the villages of Ghayenat City)

Mousa Anbari *

Associate Professor of Social Development,
University of Tehran, Tehran, Iran.

**Mohammad Mehdizadeh
Ardakani**

PhD Candidate of Social and Rural Development,
University of Tehran, Tehran, Iran.

Abstract

The general purpose of this study is to identify the low quality of the activities of NGOs in facilitating and providing services for social resilience. Here, the role and actions of Abrar Charity Institute in rural areas of Ghayenat city against the phenomenon of water shortage are focused. This research is an exploratory research with a qualitative approach. Data collection tools; the interview was semi-structured and the content analysis technique was used to analyze the data obtained from the interview. Although there are many influential people in non-governmental organizations, but this research is the result of interviews with 16 facilitators of Abrar Institute who are in direct contact with the local community and have worked there. At the beginning of the coding process, 372 initial concepts, 57 sub-themes and 13 main themes were identified. Findings show that Abrar Institute has facilitated and guided public activities in the fields of economy, society, infrastructure, environment and agriculture, and health. The most important activity of the institution is carried out in the economic fields (Facilitating the attraction of financial credits, diversifying the activities and business development of local people, setting up micro-credit funds, marketing and improving the sale of products) and environment and agriculture (Optimal management of rural water resources, training, guidance and counseling to improve agriculture and conserve natural resources) and people have shown the best participation in the field of environment and agriculture. The findings also show that the initial distrust of the people, the distrust of the people in government institutions, the weakness of quality human resources in the village and inflation and economic problems are among the challenges that the institute has faced. The experience and activities of Abrar Institute in the studied villages show that NGOs can be hoped for as a voluntary social capacity to promote social resilience in rural areas and their adaptation to water scarcity.

Keywords: Village, NGOs, Facilitation, Water Shortage, Social Resilience, Ghayenat

* Corresponding Author: anbari@ut.ac.ir

How to Cite: Anbari, M; Mehdizadeh Ardakani, M. (2023). The role of NGOs in facilitating and promoting social resilience in rural areas against water scarcity (Case study of Abrar Charity Institute in the villages of Ghayenat city), *Journal of Social Development and Welfare Planning*, 14 (53), 1-49.

نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در تسهیلگری و ارتقای تاب‌آوری اجتماعی مناطق روستایی در برابر کم‌آبی (مطالعه موردی موسسه نیکوکاری ابرار در روستاهای شهرستان قاینات)

موسی عنبری* دانشیار توسعه اجتماعی دانشگاه تهران، تهران، ایران.

محمد مهدی زاده اردکانی دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی توسعه اجتماعی-روستایی دانشگاه تهران، تهران، ایران.

چکیده

هدف کلی پژوهش حاضر شناخت کم و کیف فعالیت‌های سازمان‌های مردم‌نهاد در تسهیلگری و ارائه خدمات در راستای تاب‌آوری اجتماعی است. در اینجا بر نقش و اقدامات موسسه نیکوکاری ابرار در مناطق روستایی شهرستان قائنات در برابر پدیده کم‌آبی تمرکز شده است. این تحقیق، پژوهشی اکتشافی و با رویکرد کیفی انجام شده است. ابزار جمع‌آوری داده‌ها؛ مصاحبه نیمه ساختاریافته و برای تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه، از تکنیک تحلیل مضمون استفاده شده است. هرچند افراد مؤثر زیادی در مؤسسات مردم‌نهاد وجود دارند اما این پژوهش حاصل تلاش مصاحبه با ۱۶ نفر از تسهیلگران موسسه ابرار است که به صورت مستقیم با جامعه محلی در ارتباط بوده و در آن جا به فعالیت پرداخته‌اند. با آغاز فرآیند کدگذاری، ۳۷۲ مفهوم اولیه، ۵۷ مضمون فرعی و ۱۳ مضمون اصلی شناسایی شد. یافته‌ها نشان می‌دهد موسسه ابرار در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی، زیرساختی، محیط‌زیست و کشاورزی و بهداشت و سلامت، به تسهیلگری پرداخته و هدایت فعالیت‌های مردمی را بر عهده داشته است. مهم‌ترین فعالیت موسسه در حوزه‌های اقتصادی (تسهیل در جذب اعتبارات مالی، تنوع‌بخشی به فعالیت‌ها و توسعه کسب و کار مردم محلی، راه‌اندازی صندوق‌های خرد اعتباری، بازاریابی و بهبود در فروش محصولات) و محیط‌زیست و کشاورزی (مدیریت بهینه منابع آب روستا، آموزش، راهنمایی و مشاوره برای بهبود کشاورزی و حفظ منابع طبیعی) انجام شده و مردم بهترین مشارکت را در حوزه محیط‌زیست و کشاورزی از خود نشان داده‌اند. همچنین یافته‌ها نشان می‌دهد بی‌اعتمادی اولیه مردم، بی‌اعتمادی مردم به نهادهای دولتی، ضعف نیروی انسانی با کیفیت در روستا و تورم و مشکلات اقتصادی از جمله چالش‌هایی است که موسسه با آن‌ها روبرو بوده است. تجربه و فعالیت‌های موسسه ابرار در روستاهای مورد مطالعه نشان می‌دهد می‌توان به سازمان‌های مردم‌نهاد به عنوان یک ظرفیت اجتماعی داوطلبانه برای ارتقای تاب‌آوری اجتماعی مناطق روستایی و سازگاری آن‌ها در برابر کم‌آبی امیدوار بود.

واژه‌های کلیدی: روستا، سازمان‌های مردم‌نهاد، تسهیلگری، کم‌آبی، تاب‌آوری اجتماعی، قاینات

* نویسنده مسئول. anbari@ut.ac.ir

مقدمه و بیان مسئله

امروزه تاب‌آوری به‌عنوان یکی از جدیدترین رویکردهای مدیریت بحران می‌باشد که حاصل تغییر رویکرد از آسیب‌پذیری به ارتقای توانمندی‌های انسانی و مادی در برابر بحران‌های طبیعی و غیرطبیعی است. از این رو انطباق‌پذیری با شرایط بحرانی و همچنین توانایی برگشت‌پذیری یا مقاومت در برابر بحران‌ها، از جمله مسائلی است که در تاب‌آوری مورد توجه و تأکید است. افزایش تاب‌آوری جوامع به‌عنوان عنصر اصلی در مدیریت بحران، کاهش خطر و کاهش آسیب‌پذیری شناخته می‌شود (Adger, 2000: 26). در برابر معضلات و تهدیدهای بیرونی جامعه‌ای تاب‌آور است که توانایی جذب شوک‌های ناشی از مخاطره را داشته باشد و به تغییرات و سازگاری با شرایط دست یابد. در حال حاضر تغییرات اقلیمی یکی از معضلات بزرگ جوامع روستایی در دنیا است (Caldwell, 2015: 1). تغییرات اقلیمی علاوه بر محیط‌زیست روستا بر اشتغال و معیشت روستاییان نیز تأثیرگذار است و پیامدهای اجتماعی زیادی را به همراه دارد. پدیده خشکسالی یکی از بحران‌های پیش روی جوامع روستایی است و اقتصاد و معیشت روستاییان متکی به عرصه‌های زیست‌محیطی است (وزیران، ۱۳۹۹: ۶۳۴). شغل، درآمد و معیشت روستاییان وابسته به آب است و کم‌آبی می‌تواند بیش‌ترین صدمه را به این مناطق وارد نموده و منجر به مرگ روستاها شود. به‌عنوان مثال کم‌آبی در منطقه سیستان صدمات غیرقابل جبرانی را بر منطقه هامون وارد کرده به طوری که بیش‌تر مردم به‌ویژه روستاییان شغل خود را از دست داده‌اند و ضریب بیکاری به شکل خطرناکی بالا رفته است (صالحی، ۱۳۹۶: ۴۰۲). لذا اگر ما کم‌آبی را یک مخاطره و یا تهدید (بیرونی و درونی) برای جامعه روستایی بدانیم؛ توجه به مفهوم تاب‌آوری در مناطق روستایی امری ضروری است.

روستاهای خونیک تجن، تجن، فلک و اندریک در بخش مرکزی شهرستان قائنات واقع شده و روستاهای مورد مطالعه این پژوهش را تشکیل می‌دهند. شهرستان قائنات از حدود ۱۶ سال پیش با بحران گسترده خشکسالی و کمبود نزولات جوی

مواجه می‌باشد و این کمبود بارندگی‌ها برای اقشار مختلف مردم که معیشت اغلب آنها به کشاورزی و دامداری مرتبط و وابسته است؛ ضرر و زیان فراوانی را برای مردم ایجاد نموده است. کاهش بارندگی باعث کم‌آبی و خشک شدن قنوات و چاه‌های عمیق شده و سطح زیر کشت محصولات کشاورزی، به‌ویژه زعفران و زرشک را با نقصان جدی مواجه نموده که باعث کاهش چشمگیر درآمد سرانه روستاییان و گسترش فقر و مشکلات اجتماعی در روستاها گردیده است. همچنین خشکسالی گسترده باعث هجوم آفات و بیماری‌های گیاهی به مزارع زعفران و خشکیده شدن درختان چندین ساله گردیده و از این بابت نیز کشاورزان را با مشکلاتی جدی مواجه نموده است (نوریخس و همکاران، ۱۳۹۶: ۴). نیازسنجی و ارزیابی مشارکتی تسهیلگران موسسه ابرار نیز نشان می‌دهد مسئله آب یکی از سه مشکل اولویت‌دار در چهار روستای مورد مطالعه این پژوهش است.

تاب‌آوری قابلیت پیش‌بینی خطر، محدود کردن اثرات و بازگشت سریع به حالت عادی از طریق احیاء، قابلیت سازگاری و انطباق، تحول و رشد در مواجه با تغییرات پرتلاطم است (سام آرام، ۱۳۹۶: ۱۰). دلایل مختلفی وجود دارد که نباید ظرفیت سازمان‌های مردم‌نهاد در حوزه تاب‌آوری و به‌خصوص کمک به ارتقای تاب‌آوری جوامع را نادیده گرفت. فعال کردن و حمایت از سمن‌ها برای مشارکت، آموزش، ایجاد ظرفیت تسهیل اقدامات در زمینه مدیریت بلایا، دستیابی به حداکثر تأثیر و پایداری را ممکن ساخته و جوامع را توانمند می‌کند، علاوه بر آن سازمان‌های غیردولتی بهترین نماینده برای جوامع خود بوده و تسهیل‌کننده گفتگویی معنادار بین جامعه و دولت هستند که می‌تواند در نهایت منجر به یک تاب‌آوری پایدار گردد (patrick, 2014: 298). از طرف دانشگاه کوپن‌هاگن در سال ۲۰۰۸ یازده شاخصه اصلی برای تاب‌آوری جوامع روستایی تعریف شده است که یکی از آنها رهبری فعالیت‌های مردمی است. سازمان‌های غیردولتی نشان‌دهنده یک شبکه عمدتاً بکر هستند که می‌تواند ظرفیت رهبری محلی را به گونه‌ای فراهم کند که هم از نظر قانونی قابل تشخیص و هم به‌صورت محلی در سطح مردم مورد اعتماد باشد

(همان: ۲۹۸). در روستاهای مورد مطالعه این پژوهش، رهبری فعالیت‌های مردم با جامعه نیکوکاری ابرار^۱ به‌عنوان یک سازمان مردم‌نهاد و غیرانتفاعی بوده است. علاوه بر شاخصه رهبری، ارائه برنامه‌های متنوع، خدمات و پروژه‌ها، ابتکارات با تأثیر بالا و گسترده، بودجه‌های محدود، بهره‌گیری قوی از مشارکت‌های محلی، مشارکت افراد ماهر، ظرفیت داوطلبانه و همکاری برای به دست آوردن سایر حمایت‌های غیر نقدی و تسهیلگری در امور از جمله شاخصه‌ها و ویژگی‌های سازمان‌های مردم‌نهاد است که می‌تواند در حوزه تاب‌آوری مؤثر باشد.

حال با توجه به نقش مهم سازمان‌های مردم‌نهاد در ایجاد تاب‌آوری جوامع، فعالیت و حضور یک سازمان مردم‌نهاد به‌عنوان یک ظرفیت اجتماعی و غیردولتی در روستایی با شرایط کم‌آبی، انتقال تجارب، الگوگیری سایر سازمان‌های مردم‌نهاد و معرفی این پتانسیل به نهادهای مرتبط با حوزه روستایی؛ سؤال اصلی پژوهش حاضر این است که جامعه نیکوکاری ابرار به‌عنوان یک سازمان مردم‌نهاد، چگونه توانسته به ارتقای تاب‌آوری اجتماعی روستاهای مورد مطالعه در برابر کم‌آبی کمک کند؟

پیشینه پژوهش

مطالعات مختلف داخلی و خارجی در رابطه با سازمان‌های مردم‌نهاد و مناطق روستایی انجام شده که برخی از آن‌ها با مباحث تاب‌آوری و برخی دیگر با مباحث توسعه و حکمروایی روستایی ارتباط دارد. خسروی پور و اسدی (۱۳۹۸) در پژوهشی نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در توسعه پایدار روستایی را مورد تحلیل و بررسی قرار داده‌اند که یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد سازمان‌های مردم‌نهاد؛ از طریق همکاری مردم با هم، با دولت و بخش خصوصی، در بسیاری از زمینه‌ها بسترساز توسعه و رشد جامعه

۱- جامعه نیکوکاری ابرار نهادی غیردولتی، غیرانتفاعی و غیرسیاسی وابسته به اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران است که به شماره ۲۷۸۶۲ به‌عنوان سازمان مردم‌نهاد در وزارت کشور ثبت شده است.

می‌باشند و به‌عنوان بازویی قوی در کنار نهادهای دولتی امکانات لازم را برای توسعه پایدار روستاها فراهم می‌آورند. مطیعی لنگرودی (۱۳۹۷) در پژوهشی به کارکرد سازمان‌های مردم‌نهاد در حکمروایی مطلوب روستایی در دشت حسین‌آباد غیناب پرداخته و در مجموع یافته‌ها نشان می‌دهد که با گسترش فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد در بطن فضاهای روستایی، زمینه برپایی و استمرار حکمروایی مطلوب تا حد زیادی مهیا می‌شود. جوانی و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهشی به وضعیت سازمان‌های مردم‌نهاد (فرآیند شکل‌گیری، آثار و پیامدهای آن‌ها) در روستاهای شهرستان رشتخوار پرداخته‌اند. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد حضور سازمان‌های مردم‌نهاد در روستاهای منطقه مورد مطالعه آثار اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی مثبتی را در پی داشته است و عدم درک کامل مردم از سمن‌ها، کم بودن بودجه، فقر فرهنگی، تجربه ناموفق سمن‌های قبلی و دیدگاه منفی مردم روستا نسبت به سمن‌ها نیز از مسائل و مشکلاتی بوده است که سازمان‌های مردم‌نهاد در این منطقه با آن مواجه بوده‌اند. در حوزه پژوهش‌های داخلی، در ارتباط با سازمان‌های مردم‌نهاد و تاب‌آوری اجتماعی مناطق روستایی پژوهشی یافت نشد اما غلامی (۱۳۹۸) در حوزه شهری پژوهشی مرتبط با موضوع پژوهش نگارندگان انجام داده و در آن به بررسی نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در تاب‌آوری اجتماعی شهرها نمونه موردی منطقه ۱۶ تهران پرداخته است. نتایج این پژوهش کمی نشان می‌دهد تاب‌آوری اجتماعی این منطقه از شهر تهران در وضعیت مطلوبی نیست و سازمان‌های مردم‌نهاد این منطقه باعث بهبودی نسبی وضعیت تاب‌آوری اجتماعی در این منطقه نشده‌اند. پیشینه داخلی همچنین نشان می‌دهد پژوهش‌های مختلفی در حوزه تاب‌آوری مناطق روستایی در برابر خشکسالی انجام شده است که در آن‌ها بر نقش سازمان‌های مردم‌نهاد تأکید نشده است. محمدی مشکول (۱۳۹۶)، نودهی (۱۳۹۶)، کریم پور (۱۳۹۶)، موسوی (۱۳۹۲) و بابایی و همکاران (۱۴۰۰) از جمله پژوهشگرانی هستند که با روش‌های کمی به بررسی وضعیت تاب‌آوری مناطق روستایی در برابر خشکسالی پرداخته و راه‌حل‌هایی نیز ارائه داده‌اند.

بررسی پیشینه خارجی نشان می‌دهد علاوه بر توجه به نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در توسعه مناطق روستایی، به نقش آن‌ها در تاب‌آوری نیز توجه شده است. سورشرامانا^۱ سورشرامانا^۱ (۲۰۱۵) در پژوهشی به بررسی نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در توسعه نواحی روستایی مورد مطالعه منطقه داکیشنای هند پرداخته است. تحلیل کلی این مطالعه نشان می‌دهد که سازمان‌های غیردولتی نقش مهمی در ترویج و اجرای برنامه‌های مختلف عمرانی در مناطق روستایی ایفا می‌کنند و آن‌ها می‌توانند به تغییرات در شرایط اقتصادی، موقعیت اجتماعی و توسعه شخصی هر فرد کمک کنند. در نهایت این پژوهش نتیجه می‌گیرد دولت باید به توسعه NGOها و آنها اهمیت بیشتری بدهد و حمایت مالی مناسب و سایر منابع را در زمان مناسب برای آن‌ها فراهم کند. پاتریک و مولی^۲ (۲۰۱۴) پژوهشی را با عنوان نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در ایجاد تاب‌آوری جوامع پایدار انجام داده‌اند. در واقع این کار یک گزارش دست‌اول از فعالیت‌های یک سازمان مردم‌نهاد در اجرای برنامه‌های تاب‌آوری در استرالیا است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد با توجه به ظرفیتی که در سازمان‌های مردم‌نهاد وجود دارد (دامنه وسیع فعالیت‌ها، تنوع و سرمایه اجتماعی)، آن‌ها نقشی کلیدی در همکاری با دولت و مقامات در ایجاد جوامعی تاب‌آور در برابر بلایا دارند. اسلام و والکردن^۳ (۲۰۱۵) در پژوهشی به این موضوع پرداخته‌اند که چگونه می‌توان بین خانوارها و سازمان‌های مردم‌نهاد برای بازیابی و تاب‌آوری در برابر بلایا ارتباط برقرار کرد این پژوهش نشان می‌دهد سازمان‌های مردم‌نهاد در منطقه مورد مطالعه (بنگلادش) اگرچه کمک‌هایی اساسی در بلایا به مردم دارند اما هنگام توزیع کمک‌های معیشتی، طرفدار خانوارهایی هستند که به آن‌ها رشوه می‌دهند زیرا امداد پس از سانحه فرصت‌های مالی خوبی را برای آن‌ها فراهم می‌کند. لذا محقق پیشنهاد می‌دهد برای افزایش تاب‌آوری مناطق در

1. Sureshramana
2. Fitzpatrick & Molloy
3. Islam & Walkerden

برابر بلایا به جای تمرکز بر کمک‌های مالی که امکان فساد در آن‌ها زیاد هست؛ سازمان‌های مردم‌نهاد باید به فعالیت‌های محوری از جمله تقویت معیشت جایگزین و ساخت مسکن قوی توجه داشته باشند زیرا ترجیح خانواده‌ها هم بیشتر بر توانمند شدن و تاب‌آوری به جای کمک‌های امدادی است.

حسن^۱ و همکاران (۲۰۱۸) در پژوهشی به بررسی نقش یک سازمان مردم‌نهاد ساحلی برای دستیابی به تاب‌آوری اقلیمی در بنگلادش پرداخته‌اند. این مطالعه به منظور تعیین نقش یک سازمان غیردولتی ساحلی به نام Speed Trust در دستیابی به تاب‌آوری و با استفاده از روش تلفیقی انجام شده است. یافته‌های این مطالعه نشان می‌دهد ۸۰ درصد پاسخ‌دهندگان نقش متوسط تا بسیار مؤثر را برای این موسسه در نظر گرفته و تنها ۱/۲ درصد معتقد بودند نقش این موسسه کم‌رنگ بوده است. حسن و همکاران (۲۰۱۸) در پژوهشی دیگر به بررسی نقش سازمان مردم‌نهادی با نام BRAC در دستیابی به تاب‌آوری در برابر تغییرات آب‌وهوا در سواحل بنگلادش پرداخته است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد میانگین نمره این موسسه مردم‌نهاد در ایجاد تاب‌آوری ۲۷,۲ بوده که رضایت‌بخش است و بیشتر جوانب برآورده شده است. محققان در این پژوهش یادآور می‌شوند باید به مؤسسات مردم‌نهاد توجه شود تا بتوانند به خوبی نقش خود را در تاب‌آوری اقلیمی ایفا کنند.

جدول ۱- پیشینه داخلی و خارجی پژوهش

عنوان مقاله	پژوهشگران و سال انتشار	مرتبط با تاب‌آوری	مرتبط با NGO	مرتبط با روستا	اهم یافته
نقش سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن‌ها) در تاب‌آوری اجتماعی شهرها نمونه موردی: منطقه ۱۶ تهران	غلامی، مهدی (۱۳۹۸)	بله	بله	خیر	سمن‌ها باعث بهبودی نسبی وضعیت تاب‌آوری اجتماعی در این منطقه نشده‌اند.
نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در توسعه پایدار روستایی	خسروی پور و اسدی (۱۳۹۸)	خیر	بله	بله	سمن‌ها از طریق همکاری مردم با هم، با دولت و بخش خصوصی، بسترساز توسعه و رشد جامعه و بازویی قوی در کنار نهادهای دولتی
الگوی میان‌کنش کارکرد سازمان‌های مردم‌نهاد با حکمروایی مطلوب روستایی نمونه: دشت حسین‌آباد غیناب	مطیعی لنگرودی (۱۳۹۷)	خیر	بله	بله	با گسترش فعالیت سمن‌ها در بطن فضاهای روستایی، زمینه برپایی و استمرار حکمروایی مطلوب تا حد زیادی مهیا می‌شود
وضعیت سازمان‌های مردم‌نهاد در روستاها: فرآیند شکل‌گیری، آثار و پیامدها منطقه مورد مطالعه روستاهای شهرستان رشتخوار	جوانی و همکاران (۱۳۹۶)	خیر	بله	بله	سمن‌ها آثار اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی مثبتی را در پی داشته و عدم درک کامل مردم از سمن‌ها، کم بودن بودجه، فقر فرهنگی، تجربه ناموفق سمن‌های قبلی و دیدگاه منفی مردم روستا نسبت به سمن‌ها نیز از مسائل و مشکلاتی بوده

عنوان مقاله	پژوهشگران و سال انتشار	مرتبط با تاب‌آوری	مرتبط با NGO	مرتبط با روستا	اهم یافته
نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در توسعه نواحی روستایی مورد مطالعه منطقه داکیشناى هند	سورش‌رامانا (۲۰۱۵) (۱۳۹۴،)	خیر	بله	بله	سمن‌ها نقش مهمی در ترویج و اجرای برنامه‌های مختلف عمرانی در مناطق روستایی ایفا می‌کنند و آن‌ها می‌توانند به تغییرات در شرایط اقتصادی، موقعیت اجتماعی و توسعه شخصی هر فرد کمک کنند
نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در ایجاد تاب‌آوری جوامع پایدار	پاتریک و مولی (۲۰۱۴) (۱۳۹۳،)	بله	بله	بله	با توجه به ظرفیتی که در سازمان‌های مردم‌نهاد وجود دارد (دامنه وسیع فعالیت‌ها، تنوع و سرمایه اجتماعی)، آن‌ها نقشی کلیدی در همکاری با دولت و مقامات در ایجاد جوامعی تاب‌آور در برابر بلایا دارند
چگونه می‌توان بین خانوارها و سازمان‌های مردم‌نهاد برای بازیابی و تاب‌آوری در برابر بلایا ارتباط برقرار کرد؟	اسلام و والکردن (۲۰۱۵) (۱۳۹۴،)	بله	بله	بله	برای افزایش تاب‌آوری مناطق در برابر بلایا به جای تمرکز بر کمک‌های مالی که امکان فساد در آن‌ها زیاد هست؛ سازمان‌های مردم‌نهاد باید به فعالیت‌های محوری از جمله تقویت معیشت جایگزین و ساخت مسکن قوی توجه داشته باشند

عنوان مقاله	پژوهشگران و سال انتشار	مرتبط با تاب‌آوری	مرتبط با NGO	مرتبط با روستا	اهم یافته
بررسی نقش یک سازمان مردم‌نهاد ساحلی برای دستیابی به تاب‌آوری اقلیمی در بنگلادش	حسن و همکاران (۲۰۱۸) (۱۳۹۷،)	بله	بله	بله	تحلیل همبستگی نشان می‌دهد بین ویژگی‌های اجتماعی - اقتصادی (تحصیلات پاسخ‌گویان، مشارکت سازمانی، آموزش تاب‌آوری در برابر آب‌وهوا و مشارکت در برنامه تاب‌آوری اقلیمی) و نقش سازمان مردم‌نهاد SPEED TRUST رابطه مثبت و معناداری وجود دارد.
بررسی نقش سازمان مردم‌نهاد BRAC در دستیابی به تاب‌آوری در برابر تغییرات آب‌وهوا در سواحل بنگلادش	حسن و همکاران (۲۰۱۸) (۱۳۹۷،)	بله	بله	بله	میانگین نمره این موسسه مردم‌نهاد در ایجاد تاب‌آوری ۲۷،۲ بوده که رضایت‌بخش است و باید به مؤسسات مردم‌نهاد توجه شود تا بتوانند به‌خوبی نقش خود را در تاب‌آوری اقلیمی ایفا کنند.

منبع: نگارندگان (۱۴۰۰)

پیشینه پژوهشی این حوزه نشان می‌دهد پژوهش‌های مختلفی در ارتباط با سازمان‌های مردم‌نهاد و مناطق روستایی انجام شده که برخی از آن‌ها مرتبط با توسعه پایدار و برخی دیگر مرتبط با تاب‌آوری هستند. در پژوهش‌های داخلی، تمرکز بیش‌تر بر نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در توسعه پایدار و حکمروایی روستاها بوده و کم‌تر به ارتباط آن‌ها با موضوع تاب‌آوری اجتماعی در مناطق روستایی توجه شده است. اما در

حوزه پژوهش‌های خارجی به صورت مستقیم نیز به نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در تاب‌آوری اشاره شده است. بنابراین مقاله حاضر بر موضوعی متمرکز شده که در داخل کشور کم‌تر به آن پرداخته شده است. همچنین مرور پیشینه پژوهش‌ها بیانگر آن است که در این تحقیقات، معمولاً تاب‌آوری مناطق در ابعاد مختلف به صورت توصیفی-تحلیلی و یا آماری سنجیده شده و کم‌تر بر فعالیت‌های انجام شده به منظور ارتقای تاب‌آوری تمرکز شده است. این مقاله به بررسی و چگونگی فعالیت‌های انجام شده توسط یک موسسه به عنوان سازمان مردم‌نهاد پرداخته و می‌تواند الگویی برای سایر سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در مناطق روستایی و حوزه تاب‌آوری نیز باشد.

چارچوب مفهومی

چون رویکرد این پژوهش کیفی است و پژوهش به دنبال اثبات نظریه خاصی نیست، از چهارچوب مفهومی به جای چارچوب نظری استفاده شده است.

تاب‌آوری درجه‌ای که سیستم قادر است خطرات را جذب کرده و خودش را دوباره سازماندهی کند تعریف شده است. بر این مبنا، تاب‌آوری ترکیبی از «جذب اختلالات و رسیدن به وضعیت تعادل»، «خود سازماندهی دوباره» و «افزایش ظرفیت یادگیری و سازگاری» است (Alberti, 2003: 169). تاب‌آوری همچنین توانایی خانواده‌ها، انجمن‌ها یا اقوام برای جذب و بهبود از شوک، به شکلی که به طور مثبت ساختارها و ابزارهایشان را منطبق کرده یا دگرگون سازند تا بتوانند در مواجهه با استرس‌ها، تغییرات و بی‌ثباتی‌هایی طولانی‌مدت به حیات و زندگی ادامه دهند (خامسان، ۱۳۹۶: ۱۳).

از نظر هیجمن^۱ و همکاران (۲۰۰۷) وجوه تاب‌آوری روستایی به سه دسته تاب‌آوری اقتصادی، تاب‌آوری اکولوژیکی و تاب‌آوری اجتماعی تقسیم می‌شود.

1. Heijman

آنچه در این مقاله مورد توجه است مفهوم تاب‌آوری اجتماعی^۱ است. تعاریف متعدد و متنوعی از این مفهوم وجود دارد که شاخص‌ها و متغیرهای مختلفی نیز برای آن در نظر گرفته شده است. تاب‌آوری اجتماعی توانایی یک جامعه برای بازگشت به عقب و استفاده از منابع خودش برای بازیابی تعریف شده است که به مشخصات جمعیت‌شناسی از یک جامعه مانند جنس، سن، قومیت، ازکارافتادگی، وضعیت اقتصادی، و سرمایه اجتماعی؛ اشاره دارد (Eraydın, 2013: 76). توانایی گروه‌ها یا مجامع در غلبه بر نقش‌ها، ناهمگونی‌ها و نابسامانی‌های بیرونی که این امر در نتیجه تغییرات محیطی، اجتماعی و سیاسی ایجاد می‌شود، قابلیت پیش‌بینی خطر، محدود کردن اثرات و بازگشت سریع به حالت عادی از طریق احیاء، قابلیت سازگاری و انطباق، تحول و رشد در مواجهه با تغییرات پرتلاطم (لاسر به نقل از سام آرام، ۱۳۹۶: ۱۰) از دیگر تعاریف موجود در این زمینه است. در پژوهش‌های داخلی و خارجی، شاخص‌های متنوعی برای تاب‌آوری اجتماعی بیان شده که در جدول شماره ۲ به آن‌ها اشاره می‌شود.

جدول ۲- مؤلفه‌های مورد توجه در تاب‌آوری اجتماعی از دیدگاه صاحب‌نظران

مؤلفه‌های مورد توجه				نام صاحب‌نظر		
قابلیت تغییر و انطباق پس از سانحه		توانایی بازگشت به عقب پس از سانحه		توانایی جذب شوک	یان دیویس (۱۳۸۵،۲۰۰۶)	
تشویق تطابق با شرایط		تقویت آموزش	حمایت خودسازمان‌دهی	افزونی شبکه‌های اجتماعی	سایپر اشتاین (۱۳۸۵،۲۰۰۶)	
پذیرفتن تغییرات	اقتصاد متنوع و ابتکاری	وجود یک هدف	محیط و شیوه زندگی	تجارب	دانشگاه کوپنن‌لند (۱۳۸۷،۲۰۰۸)	
				حس مشترک		آموزش رهبری فعالیت‌های مردم
سرمایه‌های اجتماعی			وضعیت سلامت		رجب شاو (۱۳۸۸،۲۰۰۹)	
انعطاف در تصمیم و حل مشکلات			ظرفیت تطبیق‌پذیری		لیزا کولبرن (۱۳۹۰،۲۰۱۱)	
توانایی نهادها و شبکه در یادگیری تجربه‌ها						
باز توانی مشاغل آسیب‌دیده	فعالیت‌های مشارکتی دولت و جامعه محلی	مشارکت جامعه در برنامه‌های بازسازی	کمک‌های مالی به همراه مشاوره	باز توانی روحی، فیزیکی، کالبدی و	حمایت از جامعه در بازسازی زیرساخت‌ها	اداره بازسازی کوپنن‌لند (۱۳۹۰،۲۰۱۱)
حسن تعلق به مکان	مشارکت آن‌ها در برگزاری مراسم	اعتماد همسایگان	تمایل به همکاری و حمایت مالی برنامه‌ها	عضویت در تشکل‌ها	وضعیت تملک	فلاحی و شهبازی ۱۳۹۰
منابع		فرآیند جامعه		کارکردن برای یکدیگر	نوع مردم جامعه	انستیتو بریتیش کلمبیا (۲۰۱۲،۱۳۹۱)
هنجارهای اجتماعی			اعتماد		ارزش‌های اجتماعی اجتماعات	یون (۱۳۹۱،۲۰۱۲)

نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در تسهیلگری و...، عنبری و مهدی‌زاده | ۱۵

مؤلفه‌های مورد توجه					نام صاحب نظر							
شبکه اجتماعی		اعتماد		سرمایه اجتماعی	دیوید دبرتین و دیگران (۱۳۹۲، ۲۰۱۳)							
روابط طولانی مدت		هنجارها										
سطح خویشاوندی		تمایل به مشارکت										
همگونی نژادی یا قومی		همسایگی		مقاومت		کوین برنیر (۱۳۹۳، ۲۰۱۴)						
تغییرپذیری		سازگاری										
آمادگی اجتماع در حین بحران		سرمایه‌های اجتماعی		آموزش	سلامت و آگاهی	ویژگی‌های جمعیتی		ژنورین و همکاران (۱۳۹۳، ۲۰۱۴)				
معرفت اجتماع		ظرفیت اجتماع		خدمات اجتماعی	آمادگی اجتماعی	ویژگی‌های جمعیتی		کوسوماتستوتی (۱۳۹۳، ۲۰۱۴)				
مشارکت اجتماع در توسعه قابلیت‌ها						وضعیت سلامت			انعطاف‌پذیری		باتیکا (۱۳۹۴، ۲۰۱۵)	
سطح درک و فهم در بحران						دانش			ارزیابی منابع در دسترس			
شبکه‌های اجتماعی		اعتماد در مسئولین		نگرش‌ها و اعتماد شخصی		حس اجتماع		ادراک خطر	سازمان‌های مورد اعتماد	آموزش و آگاهی از خطر	الشهری (۱۳۹۴، ۲۰۱۵)	
						ویژگی‌های جمعیتی					سطح تحصیلات	

منبع: پیران و همکاران ۱۳۹۶ و نگارندگان ۱۴۰۰

ظرفیتی که در این پژوهش برای ارتقای تاب‌آوری مناطق روستایی بر آن تأکید شده سازمان‌های غیرانتفاعی یا همان سازمان‌های مردم‌نهاد است. اصطلاح «سازمان غیردولتی» به جای عبارت Non-Governmental Organization و یا به اختصار NGO به کار برده می‌شود. چنان‌که از عنوان این عبارت مشخص است، این اصطلاح در مورد موسسه‌هایی به کار می‌رود که از بودجه دولتی استفاده نمی‌کنند و اعضای آن‌ها در مقابل فعالیتی که انجام می‌دهند مسئولیت واگذار شده دولتی ندارند. اما در ادبیات نظری موجود در باب سازمان‌های غیردولتی، رایج‌ترین بحث، طرح کارکردهای

توسعه‌ای و ارتباط این سازمان‌ها با دولت و منابع قدرت است. بدیهی است این سازمان‌ها در ارتباط تنگاتنگ با دولت و مردم فعالیت می‌کنند و اساساً با هدف تعدیل، اصلاح و تکمیل بسیاری از برنامه‌های دولتی در جامعه نقش ایفا می‌کنند (عنبری، ۱۳۸۵: ۲۰۵). به نظر کلارک اصلاح دولت، تکمیل فعالیت‌های دولت و تضاد و مقابله با دولت نیز از جمله شیوه‌های اثرگذاری سازمان‌های مردم‌نهاد در ارتباط با دولت‌ها هستند.

تعاریف مختلفی از سازمان‌های مردم‌نهاد وجود دارد. در این تعاریف آمده است سازمان مردم‌نهاد سازمانی است که به وسیله اجتماع و برای اجتماع بدون دخالت یا با دخالت اندک دولت تأسیس شده و نه تنها در امور خیریه، بلکه در زمینه‌های فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی نیز فعالیت می‌کند (سعیدی، ۱۳۹۱: ۲۲). سازمان غیردولتی، تشکلی مستقل، منعطف، دموکراتیک و غیرانتفاعی است که فعالیت‌های خود را در جهت کمک به تقویت بنیه‌های اقتصادی و اجتماعی گروه‌های حاشیه‌ای، حل معضلات عامه و گاه رفع مسائل قشری خاص تمرکز نموده است (Lester, 1996). سازمان‌های غیردولتی شکلی از اشکال سازمانی هستند که با ویژگی‌هایی نظیر استدلال حقوقی از دولت، وضعیت غیرانتفاعی و ساختارهای ارادی و داوطلبانه در تصمیم‌گیری‌ها مشخص می‌شوند (Smith, 1989: 395).

یکی از توانایی‌های سازمان‌های مردم‌نهاد، تسهیلگری در امور مختلف است. مفاهیم تسهیلگری^۱ و تسهیلگری^۲ جزء مفاهیم اساسی این مقاله به شمار می‌روند. تسهیلگری چرخه‌ای است که از اعتمادسازی شروع سپس به درک مشترک، تعیین مسیر و خلاقیت می‌پردازد. تسهیلگری مجموعه مهارت‌ها و روش‌هایی است که به آسان شدن کارها کمک می‌کند و تسهیلگر کسی است که کارها را ساده‌تر می‌کند. جوهره تسهیلگری بر آموزش، مشارکت و یادگیری توأم با عمل جهت توانمندسازی و

1. Facilitator
2. Facilitation

ظرفیت‌سازی استوار است. تسهیلگری راهی است برای رهبری، بدون اینکه زمام امور در دست گرفته شود و وظیفه تسهیلگر آماده کردن دیگران برای بر عهده گرفتن مسئولیت و رهبری است (پاکدل زاد، ۱۳۹۷: ۳۷). تسهیلگر فردی است که به همراه یک گروه، تلاش می‌کند با حفظ بی‌طرفی مشارکت حداکثری مردم یا افراد یک گروه را در یک محله یا کارگروه نسبت به موضوع مربوط در یک زمان معین فراهم آورد و آسان‌تر کردن کارها و کمک به موفقیت گروه از طریق افزایش تعامل گروهی، مشارکت بیشتر و طراحی یک مسیر مؤثر را بر عهده دارد (همان: ۳۹). تسهیلگران در مسیر فعالیت‌های خود از ابزارها و تکنیک‌های مختلفی استفاده می‌کنند. ابزارها و تکنیک‌های تسهیلگری، روش‌هایی هستند که توسط تسهیلگران و برای اجرای برنامه‌های تسهیلگری و جلب و توسعه مشارکت در جوامع روستایی استفاده می‌شوند. این ابزارها در چهار گروه عمده (فعالیت‌های گروهی، تکنیک‌های بصری سازی، تکنیک‌های گفت‌وگو و ارتباط کلامی و تکنیک‌های مشاهده میدانی) طبقه‌بندی می‌شوند. (گیلفاس، ۱۳۹۲: ۲۰).

روش پژوهش

رویکرد این پژوهش کیفی و برای جمع‌آوری اطلاعات از مصاحبه نیمه ساختاریافته استفاده شده است. سؤالات مصاحبه بر اساس اهداف پژوهش و پس از مشورت با اساتید صاحب‌نظر مرتبط با موضوع و تأیید نهایی آنها، تنظیم و برای پرسش مورد استفاده قرار گرفت. روش نمونه‌گیری و انتخاب افراد در این تحقیق با توجه به اهداف مدنظر، هدفمند است. این پژوهش حاصل تلاش مصاحبه با ۱۶ نفر از تسهیلگران فعال موسسه مردم‌نهاد ابرار در روستاهای بخش مرکزی شهرستان قائنات (شامل روستاهای خونیک، تجن، تجن، فلک و اندریک) است که به صورت مستقیم به فعالیت در آن نواحی پرداخته‌اند. به دلیل شرایط خاص کشور و همه‌گیری بیماری کرونا، پس از ارتباط با تسهیلگران و کسب

رضایت از آن‌ها تمامی مصاحبه‌ها از طریق نرم‌افزار اسکایپ^۱ انجام و به صورت کامل ضبط شد. تعداد مصاحبه‌ها تا جایی ادامه یافت که دستیابی قابل اطمینان به کدهایی جهت تأیید یا رد ایده‌های شکل گرفته در جریان تحقیق حاصل شود. پس از آن مرحله پیاده‌سازی فایل‌های صوتی آغاز و به صورت کامل به متن نوشتاری تبدیل شده و داده‌های حاصل از مصاحبه آماده تجزیه و تحلیل شدند.

برای تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه از روش تحلیل تماتیک یا همان تحلیل مضمون استفاده شد. تحلیلتم یکی از روش‌های اساسی تحلیل در پژوهش‌های کیفی است (Braun, 2006). در این روش تلاش بر این است تا بر اساس ایده‌ها، اندیشه‌ها، و تجارب پرتکرار ظاهر شده در متن و میدان اجتماعی مورد مطالعه، به مقولاتی دست یافت که پاسخگوی اهداف و سؤال اصلی پژوهش باشند. پس از تبدیل فایل‌های صوتی به نوشتاری، مطالعه دقیق متون آغاز شد؛ چرا که فرآیند کدگذاری مستلزم خوانش دقیق داده‌هاست. برای شناسایی مفاهیم اولیه از رویکرد سطر به سطر در این فرآیند استفاده شد. این رویکرد با معاینه دقیق و از نزدیک داده‌ها، عبارت به عبارت و گاه کلمه به کلمه انجام می‌شود، شاید وقت گیرترین شیوه کدگذاری باشد اما معمولاً پر حاصل‌ترین نیز هست (استراوس، ۱۳۹۶: ۱۴۱). پس از مطالعه مکرر متن‌ها، مفاهیم اولیه شناسایی شدند. سپس از طریق مقایسه مداوم، مفاهیم اولیه شناسایی شده بر اساس شباهت‌ها و اختلافات، طبقه‌بندی شده و تم‌های فرعی معنی‌داری ایجاد شدند. بعد از آنتم‌های فرعی شناسایی شده در جدولی جداگانه یادداشت شد تا به تم‌های اصلی تبدیل شوند. پس از آن فرآیند کدگذاری محوری آغاز و تم‌های فرعی شناسایی شده به تم‌های اصلی تبدیل گردید.

یافته‌های پژوهش

با توجه به هدف اصلی تحقیق مبتنی بر شناخت فعالیت‌ها، ظرفیت‌ها و تجارب موسسه ابرار در مناطق روستایی مورد مطالعه، در این بخش به توصیف و تبیین فعالیت‌های موسسه پرداخته می‌شود. پس از بازخوانی مکرر و دقیق متون پیاده شده، فرآیند کدگذاری باز و محوری آغاز گردید. ۳۷۲ مفهوم اولیه، ۱۳ مضمون اصلی و ۵۷ مضمون فرعی و شناسایی شد که مضامین فرعی و اصلی حاصل از مصاحبه‌ها در جدول شماره ۳ قابل مشاهده است.

جدول ۳- شناسایی تم‌های اصلی در فرآیند کدگذاری داده‌ها (کدگذاری محوری)

تم‌های اصلی	تم‌های فرعی
تسهیل در جذب اعتبارات مالی	ارتباط و رایزنی با سایر صندوق‌های اعتباری، کمک به مردم در اخذ تسهیلات بانکی
تلاش برای ارتقای بهداشت و سلامت در جامعه محلی	ارتقای بهداشت و سلامت مردم، ارتقای بهداشت و سلامت دام‌ها، مدیریت زیاله و پسماندها در روستا
آموزش مطالبه‌گری و جبران خسارت‌ها	آموزش مطالبه‌گری به مردم محلی، آموزش مطالبه‌گری به کودکان، بیمه و جبران خسارت‌ها
تلاش برای جلب و ارتقای اعتماد عمومی و نهادی	جلب اعتماد مردم محلی، جلب اعتماد نهادهای دولتی، اعتمادسازی در عمل، محدود نکردن منافع برای گروه‌های قومی و خانوادگی خاص
تلاش برای ارتقای زیر ساخت‌های خدماتی	تلاش برای راه‌اندازی پیش‌دبستانی در روستا، تلاش برای راه‌اندازی مهدکودک در روستا، پیگیری امور اینترنت روستا
حمایت از اقشار خاص و آسیب‌پذیر	توجه ویژه به زنان روستا، توجه به‌راحتی بانوان حین اجرای طرح‌ها، اولویت دادن به جوانان در اعطای تسهیلات، توجه ویژه به اشتغال زنان، آموزش مفاهیم اجتماعی برای کودکان، آموزش مفاهیم مالی برای کودکان
مدیریت بهینه منابع آب روستا	ساماندهی تسهیل و راهنمایی در حوزه استخرهای ذخیره آب، تقویت سازگاری با کم‌آبی، ساماندهی، تسهیل و راهنمایی در حوزه بندهای خاکی (سد خاکی) ساماندهی تعمیر و راهنمایی در حوزه قنات‌ها، بهینه کردن مصرف آب در

تم‌های اصلی	تم‌های فرعی
	مشاغل، آموزش راهنمایی و مدیریت در زمینه آبیاری، تشویق مردم به کاشت درخت‌های سازگار با کم‌آبی، راهنمایی برای مهار سیلاب‌ها
تنوع‌بخشی به فعالیت‌ها و توسعه کسب‌وکار مردم محلی	آموزش فرآوری محصولات کشاورزی به‌منظور توسعه کسب‌وکار، آموزش و تسهیل در حوزه فرآورده‌های لبنی به‌منظور توسعه کسب‌وکار، آموزش بسته‌بندی محصولات و ارتقای کیفیت آن‌ها به‌منظور توسعه کسب‌وکار، تسهیل در حوزه گردشگری روستا، تسهیل و آموزش در حوزه پرورش طیور، آموزش و تسهیل در حوزه قالی‌بافی به‌منظور اشتغال و توسعه کسب‌وکار، توجه به صنایع دستی روستا، کمک به بهبود منابع معیشتی خانوارها
بازاریابی و بهبود در فروش محصولات	تسهیل و راهنمایی در فروش اینترنتی محصولات، بازاریابی برای فروش بهتر محصولات مردم محلی، حذف واسطه‌ها در فروش محصولات، آشنا کردن مردم با نمایشگاه‌های فروش محصولات، برند سازی محصولات روستا، کمک به پیش‌خرید محصولات روستا
آموزش، راهنمایی و مشاوره برای بهبود کشاورزی و حفظ منابع طبیعی	راهنمایی مردم برای هرس صحیح درختان، آموزش و راهنمایی مردم برای حفظ منابع طبیعی، آموزش، ترویج و تسهیل در زمینه بذر، تغییر و بهبود در الگوهای کشت، ساماندهی برداشت محصولات
تقویت حس تعلق به مکان در کودکان	افزایش تعلق‌پذیری کودکان به روستا، ارتقای اهمیت محل زندگی برای کودکان، آموزش ماندگاری در روستا
تلاش برای ثبات جمعیتی روستا	تلاش برای جلوگیری از مهاجرت روستا به شهر، تلاش برای مهاجرت معکوس (شهر به روستا)، تسهیل ازدواج جوانان در داخل روستا
تلاش برای ارتقای مشارکت و انسجام اجتماعی	جلب و ارتقای مشارکت مردم در پروژه‌ها، تصمیم‌گیری مشارکتی با مردم محلی، مدیریت مشارکتی صندوق‌های خرد، حضور در برنامه‌ها و مراسم‌ها و تقویت هویت جمعی، تقویت همکاری مردم با مردم
ناهمواری‌های مسیر	بی‌اعتمادی اولیه مردم، بی‌اعتمادی مردم به نهادهای دولتی، ضعف نیروی انسانی با کیفیت در روستا، تورم و مشکلات اقتصادی

منبع: یافته‌های نگارندگان (۱۴۰۰)

تسهیلگری در حوزه اقتصادی

بر اساس مصاحبه‌های اکتشافی با تسهیلگران موسسه نیکوکاری ابرار می‌توان گفت مهم‌ترین فعالیت و نقش‌آفرینی موسسه ابرار، فعالیت در حوزه اقتصادی بوده است. در این حوزه تسهیل در جذب اعتبارات مالی، تنوع‌بخشی به فعالیت‌ها و توسعه کسب‌وکار مردم محلی، بازاریابی و بهبود در فروش محصولات و راه‌اندازی صندوق‌های خرد اعتباری از مهم‌ترین فعالیت‌های انجام شده است که در ذیل به توصیف و تبیین آن‌ها پرداخته می‌شود.

۱. تسهیل در جذب اعتبارات مالی

اقدام اول در این حوزه، ارتباط و رایزنی با صندوق‌های اعتباری موجود از جمله صندوق کارآفرینی امید است که در قالب یک تفاهم‌نامه منعقد شده است. یکی از تسهیلگران در این رابطه می‌گوید:

«ما او مدیم با صندوق کارآفرینی امید یک تفاهم‌نامه‌ای اجرا کردیم که البته قبلش از جاهای دیگه هم براشون وام می‌گرفتیم ولی تفاهم‌نامه‌ای که با صندوق کارآفرینی امید اجرا کردیم تقریباً چهار میلیارد تومان بود برای این چهارتا روستا که ما این چهار میلیارد تومان رو برای افراد متقاضی روستا کارهاش رو ما انجام می‌دادیم».

اقدام دوم کمک به مردم در اخذ تسهیلات بانکی است. کمک کردن به مردم در ضمانت وام بانک‌ها، تسهیلگری برای مراعات بانک با مردم، تسهیلگری برای قسط‌بندی مناسب وام‌ها، هماهنگی اختصاص وام به زنان روستا، راهنمایی مردم برای گرفتن وام و تسهیل در روند وام از کمک‌های موسسه در این رابطه به مردم بوده است. یکی از تسهیلگران در این رابطه می‌گوید:

«این‌ها رو معرفی می‌کردیم به بانک و به درخواستشون مثلاً بیست میلیون یا سی میلیون، تو ضمانت و کارای تسهیل‌گریشون من صفر تا صد باهاشون بودم. یعنی این که تو ضمانت بانکیشون کمکشون می‌کردیم یا توی مجوز گرفتاشون کمکشون می‌کردیم».

۲. تنوع‌بخشی به فعالیت‌ها و توسعه کسب‌وکار مردم محلی

رویکرد موسسه در این بخش همان تنوع معیشتی و کاهش وابستگی درآمدهای مردم به کشاورزی آسیب‌پذیر در شرایط کم‌آبی و خشکسالی مناطق روستایی بوده است. باید گفت این کار، مهم‌ترین و اصلی‌ترین فعالیت موسسه در حوزه نقش‌آفرینی اقتصادی می‌باشد.

تلاش برای دستیابی به تاب‌آوری اجتماعی بدون اندیشیدن در زمینه ابعاد معیشتی (زیست اقتصادی) اجتماعات به‌ویژه اجتماعات روستایی، نمی‌تواند کارگشا باشد (رکن‌الدین افتخاری، ۱۳۹۸: ۱۸۹). بدین منظور علاوه بر تنوع‌بخشی شغلی، به توسعه کسب‌وکارهای موجود نیز توجه شده است. یکی از تسهیل‌گران در این رابطه اظهار داشت:

«بیشتر تأکید ما بر بهبود وضعیت بود و برای مثال کمک کردیم به یک خانم برای پخت نان و مورد دیگر در زمینه خیاطی و تولید پرده بود و دیگری در بسته‌بندی و تهیه عسل، پرورش بوقلمون و مواردی بود که ما کارها را در اون مناطق انجام دادیم».

به‌منظور توسعه کسب‌وکار و تنوع شغلی، تکیه و تأکید اصلی موسسه بر آموزش و مهارت‌آموزی است. بحث آموزش و مهارت‌آموزی یا توسط خود تسهیل‌گران موسسه انجام شده و یا مربی بیرونی (سازمان فنی حرفه‌ای و ...) این کار را انجام داده‌اند. آموزش فرآوری محصولات کشاورزی به‌منظور توسعه کسب‌وکار، آموزش و تسهیل در حوزه فرآورده‌های لبنی، آموزش بسته‌بندی محصولات و ارتقای کیفیت آن‌ها، توجه به گردشگری روستا و کسب درآمد، تسهیل و آموزش در حوزه پرورش طیور، آموزش و تسهیل در حوزه قالی‌بافی و توجه به صنایع دستی روستا، خیاطی و پخت غذاهای محلی و شیرینی از آموزش‌هایی است که به مردم روستا داده شده است.

در این بخش چند نکته حائز اهمیت وجود دارد. ۱: در توسعه کسب و کارهای موجود، به فرآوری، بسته‌بندی، ایجاد ارزش افزوده و پرهیز از خام فروشی محصولات به‌خصوص محصولات بومی زرشک و زعفران توجه ویژه شده است. ۲: در بحث توسعه کسب و کارها و تنوع درآمدی، در کنار مردان به زنان نیز توجه شده است، به صورتی که بخش مهمی از مهارت‌ها به زنان آموزش داده شده است. ۳: ضعف ساختارها و نهادهای دولتی منطقه از جمله سازمان فنی و حرفه‌ای که سرمایه‌گذاری و انگیزه لازم را برای آموزش زنان روستا به کار نگرفته است. به‌خوبی مشهود است که اگر حضور موسسه و تسهیلگران در این منطقه نبود شاید بحث آموزش در این منطقه هم اجرایی نمی‌شد. ۴: در توسعه کسب و کارها به یک بخش توجه نشده و نگاه چندجانبه حاکم است. مثلاً در کنار فعالیت‌هایی مثل پرورش طیور، فرآورده‌های لبنی و ... به آموزش خیاطی، قالی‌بافی و آرایشگری نیز توجه شده است، چرا که اتکا به یک فعالیت اقتصادی برای بقا چندان عاقلانه نیست و در برابر شوک‌ها و تغییرات مقاومت لازم را نخواهد داشت.

۳. راه‌اندازی صندوق‌های خرد اعتباری

یکی دیگر از برنامه‌های موسسه در حوزه اقتصادی، راه‌اندازی صندوق‌های خرد اعتباری است. این صندوق‌ها به صورت جداگانه هم برای زنان و هم برای مردان راه‌اندازی شده و هدف اصلی از راه‌اندازی آن‌ها، اعطای تسهیلات در جهت توسعه کسب و کارهای محلی و خرد بوده است. یکی از تسهیلگران در رابطه با فواید صندوق‌های محلی اظهار داشت:

«یکی از دلایلی که ما برای خانوما صندوق تشکیل دادیم این بود که یاد بگیرن یه پس‌انداز ماهیانه داشته باشن برای خودشون تو صندوق، یعنی ماهیانه ده تومن ده تومن می‌بردن برای پس‌انداز و کنارش اون دو میلیون یا سه تومن که وام می‌گرفتن برای خودشون مثلاً دوتا گوسفند می‌گرفتن یا مثلاً چرخ خیاطی می‌گرفتن یا مثلاً یه دونه آرایشگاه برای خودشون می‌زدن».

سازوکار این صندوق‌ها بدین صورت است که ابتدا متقاضیان درخواست داده، سپس این درخواست در شورای صندوق بررسی و به افرادی که واقعاً احتیاج داشته و یا توان کسب‌وکار دارند تسهیلات تعلق می‌گیرد. یکی از نقاط قوت موسسه این است که وام را بدون حساب و کتاب و بررسی‌های لازم به مردم محلی نداده است. نکته دیگر در راه‌اندازی صندوق‌ها کسب آورده از خود مردم است. در کنار مبلغی که موسسه ابرار به‌عنوان حامی برای راه‌اندازی صندوق‌ها گذاشته مبلغی هم از خود مردم گرفته شده است. در این رابطه یکی از تسهیلگران اظهار داشت:

«ما اساساً هیچ کاری رو در روستا انجام نمی‌دهیم مگر با مشارکت مردم. برای مثال همین بحث صندوق‌های اعتباری ما گفتیم که ببینید اگر شما انقدر آورده بیارید توی صندوقتون بگذارید و به همچین مواردی رو رعایت کنین ما هم مبلغی رو به‌عنوان کمک به صندوق شما میدیم».

لازم به ذکر است چون موسسه ابرار وابسته به اتاق بازرگانی کشور است و از لحاظ مالی وضعیت مناسبی دارد، مبلغی را به صندوق‌های محلی تزریق نموده است. با توجه به این موضوع، سایر سازمان‌های مردم‌نهاد که ظرفیت انجام چنین کاری را ندارند پیشنهاد می‌شود از ظرفیت‌های خیری، حامیان مالی و یا مسئولیت اجتماعی صنایع بزرگ در این زمینه استفاده نمایند.

۴. بازاریابی و بهبود در فروش محصولات

پس از تولید، دستیابی به بازار مناسب و فروش محصول یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های کشاورزان است. با توجه به ظرفیت کشت زرشک و زعفران در منطقه و افزایش سود کشاورزان از این محصولات، بازاریابی برای کشاورزان در دستور کار موسسه ابرار قرار گرفته است. تسهیل و راهنمایی در فروش اینترنتی محصولات و آشنا کردن مردم با نمایشگاه‌های فروش محصولات، از جمله مهم‌ترین اقدامات انجام شده در این حوزه است. پیگیری اینترنت در روستا و آشنا کردن مردم محلی و به‌خصوص کشاورزان با فروش

اینترنتی محصولات از اقدامات خوب موسسه است که می‌تواند الگو و پیشنهاد بسیار مناسبی برای فعالیت سایر سازمان‌ها باشد. سایت‌های دست‌دست و کشتمون از جمله دو سایت اینترنتی مهمی هستند که موسسه به مردم معرفی کرده است. سایت دست‌دست برای فروش صنایع‌دستی و سایت کشتمون برای فروش محصولات کشاورزی به‌خصوص زعفران کاربرد دارد. در این رابطه یکی از تسهیلگران اظهار داشت:

«در بحث زعفران، استارت‌آپ کشتمون که در روستای تجن شروع به کار کرد و شروع به جذب کشاورز نمود و بعد شروع به گرفتن کشاورز در مجموعه‌های مختلف کرد، که آن‌ها را به مجموعه کشتمون وصل نموده‌ایم. تعدادی را در روستایی خونیک وصل کردیم و مهم‌ترین بازار، زعفران بود که افراد را وصل نموده‌ایم تا بتوانند محصولات خود را به فروش برسانند.»

اقدام مهم دیگری که در این حوزه انجام شده آشنایی مردم محلی و به‌خصوص زنان با نمایشگاه‌های فروش محصولات است. در این مسیر موسسه ابتدا اقدام به برپایی نمایشگاه‌های محلی در روستا نموده و سپس در مسیر نمایشگاه‌های سایر مناطق قدم برداشته است. یکی از تسهیلگران در رابطه با این موضوع اظهار داشت:

«در بحث بازاریابی در نمایشگاه‌های مختلف هم شرکت می‌کردیم و حتی یادمه که در چند تا نمایشگاه شرکت کردیم و چند تا از زنان روستارو هم بردیم تا با محیط نمایشگاه آشنا بشن و ببینن که چه طرح‌ها و کارهایی ارائه می‌شود و نواقص کار خود را بشناسن و برای رفع آن‌ها تلاش کنند.»

نمایشگاه‌های فروش محصولات با راهنمایی تسهیلگران و افراد کاردان می‌تواند پتانسیل خوبی برای فروش محصولات روستایی باشد. نهادهای دولتی محلی می‌توانند با تأمین زیرساخت‌ها در برگزاری هرچه بهتر این نمایشگاه‌ها و فروش بهتر روستاییان گام بردارند. اخیراً گام‌های خوب اما ناکافی در این زمینه برداشته شده است و روستاییان می‌توانند محصولات خود را در نمایشگاه‌های روستایی کشور عرضه نمایند. بهتر است هر استان یا چند استان به‌صورت منطقه‌ای این امکان را در فواصل زمانی منظم، برای روستاییان

فراهم نمایند. کمک به برند سازی محصولات روستا، کمک به پیش خرید محصولات روستا و حذف واسطه‌ها در فروش محصولات به‌خصوص قالی، از دیگر اقدامات موسسه در این حوزه است.

تسهیلگری در حوزه بهداشت و سلامت

۱. تلاش برای ارتقای بهداشت و سلامت مردم

پایش بهداشتی مردم روستا، تشویق مردم به کنترل فشارخون، تشویق به کنترل قند خون و تشویق مردم روستا برای همکاری با خانه بهداشت از مهم‌ترین فعالیت‌های تسهیلگران در این حوزه است. اقدامات موسسه در این حوزه نشان می‌دهد بیشتر بحث تشویق و فرهنگ‌سازی همکاری مردم با خانه‌های بهداشت روستا مطرح بوده و اقدام مستقیمی از طرف موسسه صورت نگرفته است. یکی از تسهیلگران در این رابطه گفت:

«مردم را تشویق کنیم که فشارخونشان را کنترل کنند یا قند خونشان، این‌ها را خانه بهداشت روستا انجام داد ما تشویق می‌کردیم همکاری کنند». موسسه همچنین پیگیری برای کیفی کردن خدمات خانه بهداشت را دنبال نموده تا خدمات بهتری به مردم روستا ارائه شود که جمله «کیفی کردن خدمات خانه‌های بهداشت در یکی از روستاها را انجام دادیم» که گواهی بر این موضوع است.

اقدام بعدی موسسه در این حوزه مربوط به مدیریت زباله و پسماندها در روستا است. آگاه نمودن مردم نسبت به پسماندهای زباله، هماهنگی با سمن فعال زیست‌محیطی برای آموزش در زمینه پسماندها، آموزش تفکیک زباله تر و خشک با همکاری سمن‌ها، تشویق بچه‌ها برای تفکیک زباله‌ها و اجرای طرح پاک‌سازی روستا از مهم‌ترین اقدامات صورت گرفته در این حوزه است. نکته مثبت در اینجا استفاده از پتانسیل و ظرفیت سایر سازمان‌های مردم‌نهاد است. موسسه از ظرفیت یک سمن محیط‌زیستی برای آموزش مردم استفاده کرده و این بیانگر تعامل خوب تسهیلگران موسسه ابرار با سایر سازمان‌های مردم‌نهاد منطقه است. سرمایه‌گذاری آموزشی روی کودکان روستا و آموزش مطالبه‌گری و تعامل با مسئولین

محلی نیز با استفاده از این موقعیت توسط موسسه انجام شده است. یکی از تسهیلگران در این رابطه گفت:

«بچه‌ها در روستای تجن نامه فرستاده بودند برای دهیار که لطفاً در محیط روستا سطل‌های زباله بگذارید که ما زباله‌ها را در روستا رها نکنیم».

۲. تلاش ارتقای بهداشت و سلامت دام‌ها

استفاده موسسه از تسهیلگر با تخصص و تحصیلات مرتبط با حوزه دام و آشنا با مسائل بهداشتی دام، از نقاط قوت موسسه در این حوزه به شمار می‌رود. مهم‌ترین کار در این حوزه تشویق و فرهنگ‌سازی مردم برای واکسیناسیون دام‌ها و از بین بردن بی‌اعتمادی نسبت به واکسیناسیون دام‌ها است. مردم معتقد بودند که واکسن منجر به سقط‌جنین در دام‌ها می‌شود. تلاش تسهیلگران در این حوزه بر این بوده تا این اعتقاد را از بین برده و اعتماد مردم را بازگردانند. یکی از تسهیلگران در این رابطه گفت:

«نسبت به واکسیناسیون بدبین بودند یا اصلاً انجام نمی‌دادند که به خاطر اینکه ما اگر واکسن بزنیم تو دام‌ها سقط چنین پیش می‌آید، به همین خاطر مردم امتناع می‌کردند ما با گروه‌های دامپزشکی هماهنگ می‌کردیم تا اینها را توجیه کنند که مثلاً علت سقط‌جنین واکسیناسیون نبوده و باید برای اینها توضیح می‌دادند».

تسهیلگری در حوزه اجتماعی

۱. آموزش مطالبه‌گری و جبران خسارت‌ها

شاید بتوان مهم‌ترین کارکرد سمن‌ها را مطالبه‌گری و صدابخشی به گروه‌های مختلف جامعه دانست (عظیمی، ۱۳۹۹: ۵۸). تسهیلگران موسسه به صورت غیرمستقیم به مردم یاد داده‌اند تا به درستی از مسئولین محلی مطالبات خود را طلب کرده و در دیدارهای محلی خواسته‌های خود را بازگو کنند. نقطه قوت در این بحث توجه ویژه به کودکان و آموزش مستقیم مطالبه‌گری به آنها و عدم توجه جدی به آموزش مستقیم مطالبه‌گری

برای مردم محلی، از نقاط ضعف موسسه در این بخش است. یکی از تسهیلگران در رابطه با آموزش غیرمستقیم مطالبه‌گری اظهار داشت:

«بحث مطالبه‌گری را به شکل غیرمستقیم انجام دادیم اما مستقیم نه، مثلاً گفتیم امروز بخشدار میاد و بیاید مشکل خود را بیان کنید و در خارج از جلسه می‌گفتیم، اما وقتی مدیران دولتی میومدن چیزی نمی‌گفتند و بهشون می‌گفتیم می‌توان به صورت مسالمت آمیز مشکل را گفت».

آموزش به کودکان برای پیگیری مطالبات و همچنین مطالبه‌گری، در قالب یک دوره آموزش مالی و اجتماعی کودکان انجام شده است. در این دوره به کودکان آموزش داده شده تا اعتراض‌های مسالمت آمیز داشته باشند و برای اعتراض کردن و یا بیان خواسته‌ها دعوا راه نیندازند. یکی از تسهیلگران در این رابطه اظهار داشت:

«یکی از موارد آموزشی که گفتم راجع به حق و حقوق بچه‌ها در جامعه بود که در کلاس هم اجرا شد و به بچه‌ها گفته شد که اگر به مواردی اعتراض دارند راه اعتراض این‌گونه است و نباید دعوا کرد که بچه‌ها به صورت نامه یا گفتن و حتی پیام این موارد را با من مطرح می‌کردند».

اقدام بعدی آموزش به مردم محلی برای بیمه کردن احشام و گرفتن خسارت‌های احتمالی است. در این رابطه تسهیلگران موسسه ضمن شرح خدمات بیمه، پیوند ارتباطی مردم با سازمان دامپزشکی را تقویت نموده‌اند. توجه تنها به بیمه دام‌ها و عدم توجه جدی به بیمه محصولات کشاورزی در شرایط کم‌آبی و خشکسالی از نقاط ضعف جدی موسسه در روستاهای مورد مطالعه است، چرا که جبران بخشی از خسارت‌های احتمالی به افزایش تاب‌آوری مردم در شرایط حاد و بحرانی کمک ویژه‌ای می‌کند.

۲. تلاش برای جلب و ارتقای اعتماد عمومی و نهادی

بحث اعتماد و ساخت آن یکی از چالش‌های مهم موسسه ابرار به عنوان یک سازمان مردم‌نهاد بیرونی در چهار روستا بوده است. طبیعی است مردم محلی، تا مدتی به موسسه‌ها

و افراد بیرونی حاضر در روستا اعتماد چندانی نداشته باشند. موسسه ابرار برای حل این مشکل از تسهیلگران بومی و محلی منطقه استفاده کرده است. در رابطه با اعتماد عمومی، موسسه از یک طرف اعتماد مردم را برای خودش جلب کرده تا بتواند به راحتی در روستا فعالیت کند و از طرف دیگر اعتماد مردم به مردم که یکی از محورهای اساسی در تاب‌آوری اجتماعی است را در سطح روستا افزایش داده است. معرفی کامل موسسه به مردم، نظرخواهی از مردم در همه زمینه‌ها، اعتمادسازی در عمل، محدود نکردن منافع برای گروه‌های قومی و خانوادگی برگزاری، شنیدن و جمع‌آوری پیشنهادهای مردم و... از جمله مهم‌ترین کارهایی است که موسسه برای جلب اعتماد مردم در روستا انجام داده است. در رابطه با قومی و خانوادگی نکردن پروژه‌ها در روستا هم یکی از تسهیلگران اظهار داشت:

«ما تلاش می‌کردیم منافع پروژه به سمت یک خانواده خاص نرود در بین افراد تقسیم بشود و بعضی از پروژه‌ها به صورت ناخودآگاه به داخل این اتفاق می‌افتد و نه آگاهانه این را هم نظارت کردیم که این اتفاق نیفتد».

نهادسازی و استفاده از مردم محلی در همان نهادهای ساخته‌شده، سازماندهی جمعی و استفاده از خودیاری مردم محلی در پروژه‌های میدانی توسط موسسه نیز از مهم‌ترین تلاش‌های موسسه برای افزایش اعتماد مردم محلی به همدیگر است. سمن‌ها با درگیر شدن در سازمان‌های اجتماع‌محور، افرادی با زمینه‌های مختلفی را گرد هم می‌آورند تا با یکدیگر ارتباطات نزدیکی داشته باشند، این کار باعث پرورش فهم، آگاهی، بده بستان و توانایی اعتماد و همکاری می‌شود (عظیمی، ۱۳۹۹: ۵۸).

موسسه به جلب اعتماد نهادهای دولتی و ارتقای اعتماد نهادی مردم (اعتماد مردم به نهادهای دولتی) هم توجه نموده است. در این حوزه با جلسات متعددی که با نهادهای دولتی برگزار شده و همچنین شناخت قبلی که نسبت به موسسه وجود داشته؛ اعتماد نهادهای شهرستانی و محلی نسبت به موسسه جلب شده است. در رابطه با اعتماد مردم نسبت به نهادهای دولتی، موسسه سعی نموده با گرفتن امکانات و تسهیلات از نهادهای دولتی و در اختیار قرار دادن آن‌ها به مردم، معرفی بهتر خدمات نهادهای دولتی، رفع ابهام

و روشنگری درباره آن‌ها؛ اعتماد در این حوزه را بهبود بخشد. مثال بارز در این حوزه اداره دامپزشکی شهرستان است. مردم اعتمادی به خدمات واکسیناسیون دام‌ها نداشته‌اند که با تسهیلگری اعضای موسسه این مشکل تا حدودی مرتفع شده است.

۳. حمایت از اقشار خاص و آسیب‌پذیر

اقشار خاصی که موسسه ابرار در روستا به آن‌ها توجه ویژه کرده زنان، جوانان و کودکان روستا هستند. موسسه برای زنان به‌عنوان کنشگران روستا اهمیت ویژه‌ای قائل شده است. نظر گرفتن از زنان در حوزه اشتغال، نگاه ویژه به زنان در ابتدای طرح، شرکت دادن زنان در نیازسنجی‌ها، شروع ابتدایی کار با زنان روستا، شناخت نیازهای اشتغال زنان، استفاده از زنان در شورای تصمیم‌گیری روستا، ایجاد پاتوق برای زنان روستایی، راه‌اندازی صندوق اعتباری برای زنان، چانه‌زنی برای اعطای وام به بانوان، راهنمایی بانوان برای پس‌انداز ماهیانه داشتن، استفاده از ظرفیت بانوان برای برداشت بهتر محصولات، فراهم کردن شرایط حضور بانوان در آموزش‌ها و ایجاد اطمینان برای حضور بانوان در طرح‌ها و برنامه‌ها از موارد اهمیت قائل شدن برای زنان در روستاهای مورد مطالعه است. یکی از تسهیلگران در رابطه با نگاه ویژه به زنان اظهار داشت:

«هر روستا خودش یک ستاد برنامه‌ریزی به‌صورت مجزا داشت حدود شیش یا هفت نفر حالا دقیق یادم نیست ولی این تأکید رو داشتیم که مثلاً حتماً توی این ستاد خانوم‌های روستا هم عضو باشن یعنی اینطور نباشه که فقط مثلاً آقایون باشن متناسب باهمون ساختار سنتی که معمولاً توی روستاها هس، و زنان هم توی این ستاد نقش داشتند یعنی به‌مرحاله می‌مدن و اظهار نظر می‌کردند».

مورد بعدی توجه به بحث اشتغال زنان و بانوان است تا به‌عنوان یک بازو در کنار مرد سرپرست خانوار درآمدزایی داشته باشند. موسسه اشتغال بانوان را با آموزش و مهارت‌آموزی پیوند داده است. قالی‌بافی، خیاطی، صنایع دستی، فرآورده‌های لبنی، آرایشگری، شیرینی‌پزی، پرورش طیور و بسته‌بندی و برند سازی از جمله مهم‌ترین مواردی

بوده که موسسه برای آموزش آن‌ها به زنان توجه نموده است. یکی از تسهیلگران در رابطه با اشتغال و درآمدزایی زنان می‌گوید:

«نگاه به زنان دو علت دارد که یکی خارج از ما بوده و هر پروژه‌ای این نگاه را دارد و در پروژه‌های محلی بیشتر شده است دلیل آن نیز این است که نقش زنان پررنگ‌تر است، دو بخش تعاملی خود ما بوده است در واقع اگر خانوار روستایی بخواهد درآمد مختلف داشته باشد یک سمت را همسر و سمت دیگر را باید زن خانواده انجام دهد».

قشر خاص دیگری که به آن‌ها توجه شده جوانان هستند. در روستاهای مورد مطالعه توجه به جوانان در قالب اعطای تسهیلات نمود پیدا کرده است تا مهم‌ترین مشکل آن‌ها یعنی اشتغال برطرف گردد. البته تعداد جوانان روستا به دلیل مهاجرت و ترک روستا کم بوده اما همین جمعیت کم هم مورد عنایت و توجه قرار گرفته است. یکی از تسهیلگران در این رابطه اظهار داشت:

«الگوی ما توی اعطای تسهیلات جوانان بودند و بیشتر توجه به سمت آنها بود».

کودکان سومین قشر مورد توجه موسسه هستند. علاوه بر ارتقای زیر ساخت‌های آموزشی در مقطع پیش‌دبستان و مهدکودک در روستاهای هدف، دوره آموزش مالی و اجتماعی برای کودکان برگزار شده است. هدف از برگزاری این دوره، آموزش مفاهیم اجتماعی و مالی به آن‌ها بوده است. در ابتدا این برنامه مورد استقبال کودکان قرار نگرفته اما با اعتمادسازی و رایزنی با نهادهای محلی این مشکل برطرف شده و مفاهیم مالی و اجتماعی به صورت بازی و سرگرمی منتقل شده است. اصل دوره با این هدف برگزار شده که بچه‌ها جایگاه اجتماعی خود را به‌عنوان یک شهروند، مسئولیت‌ها و حقوق خود را از لحاظ اجتماعی بشناسند و خود را به‌عنوان یک روستایی، اصیل بدانند. در بخش مفاهیم مالی نیز مفاهیمی از جمله «بانک چیست؟ و چرا باید وجود داشته باشد؟» به بچه‌ها آموزش داده شده است. در بحث آموزش کودکان بهتر بود موسسه در کنار مفاهیم مالی و اجتماعی، استفاده از دانش‌های بومی منطقه و چگونگی حفظ منابع طبیعی را نیز به کودکان آموزش می‌داد تا از همان ابتدا حفاظت از سرمایه‌های طبیعی در سرمایه‌های انسانی روستا نهادینه شود.

۴. تلاش برای ثبات جمعیتی روستا

حفظ و ثبات جمعیتی یکی از عوامل مهم تاب‌آوری اجتماعی محسوب می‌شود. جابجایی جمعیت می‌تواند نشانه‌ای از بی‌ثباتی باشد یا برعکس که به نوع مهاجرت بستگی دارد، مثلاً تأثیر یک بلایای طبیعی، جابه‌جایی و نقل مکان یکی از نشانه‌های شکست تاب‌آوری اجتماعی است (رمضان زاده، ۱۳۹۳: ۱۱۶). بنابراین باید تلاش نمود تا بلایای طبیعی و یا تغییرات اقلیمی کمترین تأثیر را در جابجایی جمعیت‌ها داشته باشند.

تلاش برای جلوگیری از مهاجرت روستا به شهر، تلاش برای مهاجرت معکوس (شهر به روستا) و تسهیل در ازدواج جوانان در داخل روستا از جمله مهم‌ترین فعالیت‌های انجام شده در این حوزه است. اکثر برنامه‌های موسسه و به‌خصوص توسعه کسب‌وکارها و راه‌اندازی صندوق‌های خرد محلی، در راستای جلوگیری از مهاجرت روستاییان به شهر بوده و حتی انگیزه‌ای برای بازگشت جوانان محلی به روستاها شده است. در رابطه با بازگشت جوانان از شهر به روستا و تأثیر اشتغال‌زایی و وام‌های اعتباری یکی از تسهیلگران اظهار داشت:

«نیروی جوان، برایشون کار راه می‌نداختیم و خیلیم برگشت به روستا ما داشتیم. مثلاً خیلی از جوان‌ها رفته بودن دنبال کار و مستأجر بودن تو شهر و همین که دیدن ما رفتیم اونجا دیدن بله یک وام کم بهره میگیره، شغل میگیره و درآمدی میشه و اینا بر می‌گشتن روستاشون. و این اتفاق رو چندین مورد داشتیم».

تسهیل ازدواج جوانان در روستای محل زندگی، یکی از دیگر اقدامات انجام شده در این حوزه است. پسران روستا معمولاً خارج از روستا ازدواج کرده و به‌نوعی ازدواج برون‌گروهی را ترجیح داده‌اند که این امر بالا رفتن سن ازدواج دختران در داخل روستا را به دنبال داشته است. علت آن‌هم به گفته یکی از تسهیلگران این بوده است که:

«من این دلیلوازشون پرسیدم و گفتم که دلیلش چیه؟ می‌گفتن که خانمهای این روستا اصلاً به خودشون نمی‌رسن مثلاً می‌گین که یک دختر هجده ساله احساس می‌کنید سی سالشه یا چهل سالشه بعد بهشون می‌گفتیم این قضیه اصلاً ربطی نداره ولی می‌دیدیم حق داره این آقا پسر. مثلاً این آقا از روستا که می‌رفته بیرون دختران زیباتری رو می‌دیده و

فقط زیبایی ملاک بود برایشون».

با توجه به دلیل گفته‌شده؛ اقدام موسسه در این حوزه، از نوع مادی و یا تأمین امکانات مادی زندگی نیست بلکه سعی و تلاش شده تا از طریق آگاهی بخشی و کار بر روی افکار مردم محلی؛ ازدواج‌ها از برون گروهی به درون گروهی تغییر یابد. برگزاری کلاس‌های خودآرایی برای دختران روستا مهم‌ترین اقدامی است که توسط یکی از تسهیلگران در این حوزه انجام شده است، که این امر ابتدا با مقاومت مردم محلی روبرو شده اما به‌مرورزمان و کسب رضایت والدین برطرف شده است.

۵. تقویت حس تعلق به مکان در کودکان

حس تعلق مکان یکی از شاخص‌های مهم در بحث تاب‌آوری به‌خصوص در مناطق روستایی است. برای مناطق روستایی تعلق مکانی، سرمایه اجتماعی و ثبات جمعیتی بیشترین اثر را در تاب‌آوری روستایی اعمال می‌کنند (بذرافشان و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۳۱). سرمایه‌گذاری موسسه برای ارتقای حس تعلق به مکان، در حوزه کودکان اتفاق افتاده که از نقاط قوت موسسه در این راستا نیز محسوب می‌شود. این موضوع را تسهیلگران در قالب کلاس‌های آموزشی مفاهیم مالی و اجتماعی دنبال کرده‌اند که در بخش‌های قبلی در این‌باره بحث شد. در رابطه با افزایش حس تعلق مکان در کودکان از بازی و سرگرمی و نقاشی استفاده شده است. در این‌باره تسهیلگر مربوطه اظهار داشت:

«از بچه‌ها خواسته می‌شد که روستای خود را در سطح دنیا معرفی کنند که یک دایره می‌کشیدند و یک نقطه روی آن می‌گذاشتند و بعد در مورد این حرف می‌زدیم که پس روستای شما، بخش مهمی از جهان است که اگر نباشد جای آن خالی است. ایجاد حس تعلق در بچه‌ها کار سختی و وقتی که بچه‌ها از اهداف و آرزوهای خود صحبت می‌کردند بیشتر به سمت رفتن تمایل داشتن و من تلاش می‌کردم که این را به آن‌ها منتقل کنم که روستا بخش مهمی است و شما هم آدم‌های مهمی هستید و در همین نقطه می‌شود چه کارهایی کرد».

۶. ارتقای مشارکت و انسجام اجتماعی

جلب و ارتقای مشارکت مردم در پروژه‌ها، تصمیم‌گیری مشارکتی با مردم محلی، مدیریت مشارکتی صندوق‌های خرد، حضور در برنامه‌ها و مراسم‌ها و تقویت هویت جمعی و تقویت همکاری مردم با مردم از مهم‌ترین اقدامات انجام شده در این بخش است. لایروبی و احیاء قنوات، ایجاد بند خاکی، کاشت بذر گیاهان و ساخت استخرهای ذخیره آب؛ از جمله طرح‌هایی هستند که در آن‌ها، بسترهای لازم برای تقویت همکاری مردم با مردم فراهم شده است. موسسه سعی نموده در تصمیم‌گیری‌ها نیز مشارکت مردم را جلب نماید. هدف اصلی در این بخش این است که موسسه برای مردم تصمیم‌نگیرد و صرفاً به‌عنوان یک راهنما در کنار مردم روستا باشد. یکی از تسهیلگران در این رابطه اظهار داشت: «ما اساساً هیچ کاری رو در روستا انجام نمی‌دهیم مگر با مشارکت مردم». حضور تسهیلگران و شرکت آن‌ها در برنامه‌ها و مراسم‌ها، ایجاد پاتوق‌ها و دوره‌های جدید در روستا در قالب صندوق‌های خرد، شوراهای برنامه‌ریزی روستا و یا جلسات نیازسنجی نیز از جمله مواردی هستند که زمینه‌ساز تقویت هویت جمعی در بین مردم روستاهای مورد مطالعه بوده‌اند.

تسهیلگری در حوزه زیرساختی

۱. تلاش برای ارتقای زیرساخت‌های خدماتی

موسسه ابرار در کنار فعالیت‌های تعریف شده اجرایی در روستا، به ارتقای زیرساخت‌ها در روستا نیز توجه کرده است. موسسه در این حوزه صرفاً به پیگیری پرداخته و امکانات زیرساختی خاصی نداشته است. این امر هم طبیعی است چرا که یک سازمان مردم‌نهاد امکانات زیرساختی خاصی از خود ندارد. یکی از فعالیت‌های انجام شده توسط موسسه ایجاد و تجهیز مهدکودک و پیش‌دبستانی در راستای ارتقای سطح آموزش و سواد روستاها است. مهدکودک و پیش‌دبستانی در روستا وجود نداشته و دانش‌آموزان بدون

پیش‌زمینه وارد کلاس‌های اول می‌شده‌اند. موسسه با تلاش و پیگیری توانسته دو پیش‌دستانی دایر نماید. مورد دیگری که موسسه پیگیری کرده، بحث اینترنت در روستا است. اینترنت چون از خواسته‌های خود مردم بوده تسهیلگران را بر آن داشته تا در این زمینه پیگیری داشته باشند. یکی از تسهیلگران در این رابطه گفت: «بحث اینترنت صرفاً به خاطر اینکه خواسته مردم بوده پیگیری کردیم». پیگیری اینترنت در روستا به خصوص در بحث فروش اینترنتی محصولات و از جمله زعفران، به کشاورزان کمک نموده است. کاری که توسط موسسه به منظور برقراری اینترنت در روستاهای مورد مطالعه انجام شده، همسو با مطالعات وزیران و همکاران (۱۳۹۹) در حوزه تاب‌آوری روستایی است که به منظوری ارتقای تاب‌آوری روستای در قدم سبزوار، بهبود امکانات زیرساختی نظیر اینترنت و موبایل را پیشنهاد نموده است. از این مهم می‌توان فهمید سازمان‌های مردم‌نهاد در کنار فعالیت‌های اصلی خود در مناطق روستایی، برای جلب اعتماد و همچنین اثربخشی لازم باید به خواسته‌های مردم هم توجه نشان داده و آن‌ها را پیگیری نمایند.

تسهیلگری در حوزه محیط‌زیست و کشاورزی

بیشترین مشارکت مردم در این حوزه اتفاق افتاده است. در این حوزه، موسسه برای مدیریت هزینه‌ها از نیروی خودیاری مردم برای تعمیر قنوات، ساخت استخر و سیل بندها استفاده کرده و مردم مشارکت بالایی را در این زمینه از خود نشان داده‌اند. مرتبط بودن این حوزه با مشکل اصلی مردم یعنی کم‌آبی و مدیریت مصرف آن نیز بی‌تأثیر در مشارکت نبوده است.

۱. مدیریت بهینه منابع آب روستا

نیازسنجی و ارزیابی مشارکتی تسهیلگران در روستاهای مورد مطالعه نشان می‌دهد کم‌آبی یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های مردم بوده است. در این نیازسنجی‌ها، تسهیلگران صرفاً به‌عنوان راهنما عمل کرده اما مسائل و مشکلات توسط کشاورزان خود روستاها

شناسایی شده است. نبود منابع آبی قابل‌اتکا برای آبیاری مزارع و باغات از نقاط ضعف کشاورزی در این مناطق روستایی عنوان شده است. همچنین بررسی گزارش نیازسنجی طرح نشان داد بی‌آبی (آب کشاورزی) جز سه مشکل اولویت‌دار روستا هم در بین آقایان و هم در بین بانوان بوده است. یکی از تسهیلمان در این باره اظهار داشت:

«حرف اصلی که مردم داشتند در خصوص بیکاری، فقط یک کلمه بود؛ آب، یعنی از اول که ما آمدیم مشکل اصلی آب بود تا الآن و من اول فکر می‌کردم خیلی دارند قضیه را بزرگش می‌کنند اما واقعاً مسئله اصلی همین آب بود». تسهیلمگر دیگری در این رابطه افزود: «ما اونجا مثلاً یکی از مشکلاتی که تو اون روستا داشتیم کمبود آب بود، یعنی شما فکر کنید کشاورز اومون زعفرون داشتن، زمینشو داشتن ولی آب نداشتن»

بنابراین در بین تسهیلمان موسسه عزم جدی برای مدیریت منابع آبی و سازگاری با شرایط موجود در دستور کار قرار گرفته است. مصاحبه با تسهیلمان نشان می‌دهد اقدامات انجام شده در این حوزه به شرح ذیل است.

۱. ساماندهی، تسهیل و راهنمایی در حوزه استخرهای ذخیره آب. راهنمایی مردم برای ساخت استخرهای ژئوممبران، استفاده نکردن از استخرهای سیمانی، تشویق مردم به ذخیره آب در استخرهای ژئوممبران، مشارکت در ساخت استخرها، تسهیل ساخت استخر با قیمت مناسب برای مردم، راهنمایی مردم برای مکان‌یابی مناسب استخرها از اقدامات صورت گرفته در این بخش است. یکی از تسهیلمان در رابطه با استخرهای ژئوممبران و سیمانی اظهار داشت:

«ژئوممبران تو منطقه به چیز جاافتاده‌ای نبود همه استخرهای سیمانی درست می‌کردن. به چند تا اتفاقاً پیرمردا اومدن جلو شدن به پیرمردی که وضع مالیش خوب بود به تریلی داشت، اومد به استخر ژئوممبران خیلی بزرگ سر به تپه‌ای زد و با آب بارون و با آب تانکر پرکرد. تمام سال زعفروناش رو باهاش آب داد و او باعث شد که الان شاید چندین استخر ژئوممبران تو منطقه احداث بشه که این کار پیشنهاد ما بود».

۲. تقویت سازگاری با کم‌آبی. این کار با تشویق مردم به کاشت درخت‌های سازگار با کم‌آبی و همچنین تغییر در الگوهای کشت انجام شده که در بخش آموزش، راهنمایی و مشاوره در بهبود کشاورزی و منابع طبیعی مفصل توضیح داده شده است.

۳. ساماندهی، تسهیل و راهنمایی در حوزه بندهای خاکی (سد خاکی). کمک به لایروبی بندهای خاکی، آموزش به مردم برای ترمیم بندهای خاکی گذشته، تشویق مردم برای کمک به ساخت بند خاکی، راهنمایی مردم در احداث بند خاکی، تأمین هزینه و هماهنگی با ماشین‌آلات برای احداث بند خاکی و تأمین مواد اولیه برای ساخت آن‌ها از مهم‌ترین اقدامات صورت گرفته در این حوزه است.

۴. ساماندهی، تعمیر و راهنمایی در حوزه قنات‌ها. قنات‌های روستا از اهمیت بسیاری برخوردار بوده به نحوی که جز اولین اهدافی است که به آن‌ها توجه شده است. در این رابطه یکی از تسهیلگران اظهار داشت: «یکی از کارها که کردیم قنات‌ها در همون ابتدای پروژه شروع شد». کمک به لایروبی قنات‌ها و بالا بردن ذخیره آب آن‌ها با ایجاد بند خاکی از جمله مهم‌ترین فعالیت‌های انجام شده در حوزه قنات‌های روستا است. این فعالیت‌ها در میزان آبدهی قنات‌ها مؤثر بوده است. یکی از تسهیلگران در این خصوص گفت:

«ما پیشنهاد دادیم اونجا یه تنگه‌ای هست با سنگ چین و با مقداری شن و سیمان و آب و آهک اینا، به حساب یه سد درست کردن سد کوچیکی، حالت یه بندی، خوب کار کردیم و از پارسال تا امسال حدود چندین مرتبه اون پر آب شده و آبشون به زمین نفوذ کرده و قناتشون اینقدر آبشون زیاد شده که اصلاً نمیتونستن آبیاری کنن».

۵. بهینه کردن مصرف آب در مشاغل. شغل بیشتر مردم در روستا کشاورزی و بیشترین مصرف آب در این حوزه است. در این مورد سعی شده با تنوع شغلی و سوق دادن مردم به مشاغل کم‌آبخواه، وابستگی مردم به آب و کشاورزی کاهش داده شده و با آموزش استفاده مردم از فناوری‌ها و روش‌های جدید آبیاری، مصرف آب در کشاورزی نیز بهینه شود. یکی از تسهیلگران در این باره اظهار داشت:

«با توجه به کم‌آبی و برای اینکه مردم را متقاعد کنیم با شرایط سازگار شوند و مهاجرت نکنند، هدف ما این بود که مردم را سوق دهیم به سمت مشاغلی که نیاز کم‌تر به آب دارند یا اصلاً نیازی به آب ندارند یا مشاغلی که استفاده از آب دارند را ما مصرفشان را بهینه کنیم».

۶. آموزش، راهنمایی و مدیریت در زمینه آبیاری. برنامه‌ریزی برای مدیریت فاضلاب‌ها و پساب‌ها، استفاده از فاضلاب و پساب‌ها برای آبیاری درختان، راهنمایی مردم برای سیمانی کردن جوی‌ها، کانال‌کشی آب قنات برای مزارع، بالا بردن سطح آبیاری زمین‌ها با کانال‌کشی، آموزش مردم برای حذف آبیاری کرتی زعفران، استفاده از الگوی آبیاری بارانی زعفران، استفاده از روش‌های نوین آبیاری در کشاورزی و کمک به آبیاری قطره‌ای از مهم‌ترین اقدامات انجام شده در حوزه آبیاری است.

۷. راهنمایی برای مهار سیلاب‌ها. مهم‌ترین اقدام تسهیلگران در این بخش راهنمایی و کمک به مردم برای ساخت بندهای خاکی به‌منظور مهار سیلاب‌ها و در نتیجه تغذیه سفره‌های آب زیرزمینی است که در بخش‌های قبلی به آن اشاره شده است.

۲. آموزش، راهنمایی و مشاوره برای بهبود کشاورزی و حفظ منابع طبیعی

موسسه ابرار علاوه بر توجه به تنوع درآمدی و سایر کسب‌وکارها، به کشاورزی مردم که یکی از منابع اصلی کسب درآمد در مناطق روستایی مورد مطالعه هست توجه داشته است. بررسی فعالیت‌ها نشان می‌دهد توجه به حوزه کشاورزی در سه محور اتفاق افتاده است.

۱. راهنمایی مردم برای هرس صحیح درختان. در این حوزه یکی از تسهیلگران که از نیروهای با سابقه و تحصیل کرده جهاد کشاورزی شهرستان قائن هم هست به آموزش مردم علی‌الخصوص هرس درخت زرشک پرداخته است.

۲. آموزش، ترویج و تسهیل در زمینه بذر. در این مورد تسهیلگران حوزه کشاورزی موسسه سعی نموده‌اند بذره‌ای سازگار با خشکسالی و همچنین با راندمان بالاتر را به‌جای بذره‌ای محلی به مردم معرفی کنند.

۳. تغییر و بهبود در الگوهای کشت. تغییر کشت از گندم و جو دیم به گل محمدی و انجیر، راهنمایی و تشویق مردم به کشت شوید، کمک به ثبات و پایداری کشت زعفران، تشویق مردم به کاشت زرشک و شوید و راهنمایی مردم برای نکاشتن کشت‌های زارعت از مهم‌ترین اقدامات این حوزه است. تسهیلگر حوزه کشاورزی در این رابطه اظهار داشت:

«کشت چغندر و شلغم، کشت‌های زراعت بود. کشت‌های زراعت آب زیادی می‌بره. ما گفتیم بیابین زرشک بکارین تو این منطقه. چهارتا روستا زرشک کاری کم بود که تشویق شدن».

در رابطه با کشت شوید نیز یکی از تسهیلگران گفت:

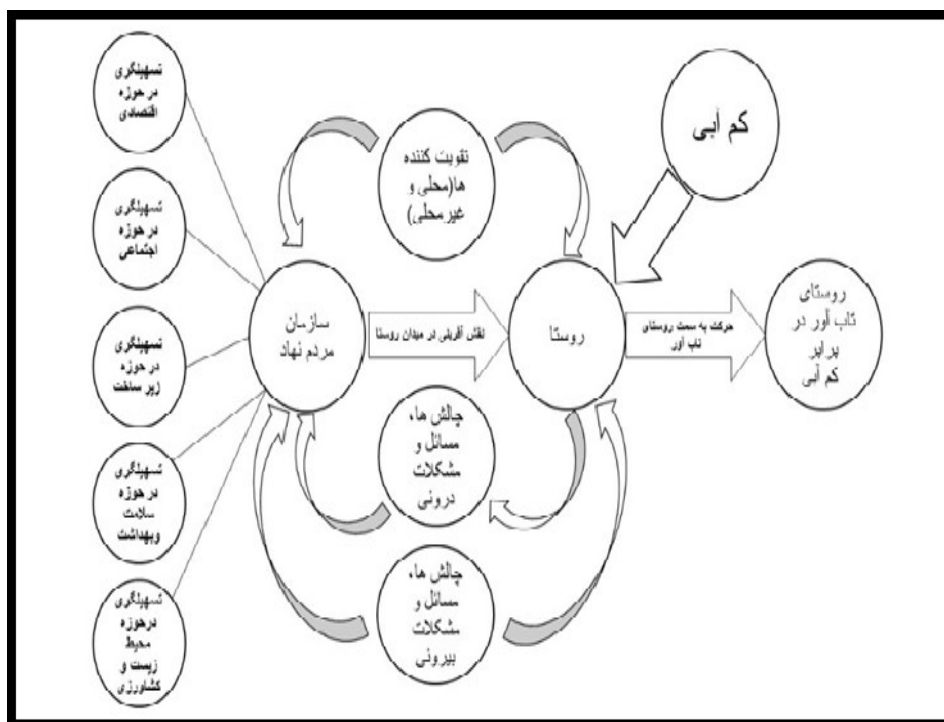
«کشت شوید تو منطقه. چرا مردم به سمتش نرفتن؟ مردم فکر می‌کردن که شوید بیشتر درآمد دارد یا گندم و ذرت؟ بعد که براشون حساب کتاب کردیم یک مزرعه شوید سه برابر مزرعه گندم و جو درآمد دارد و آبش هم نصف آب می‌خورد».

مبحث بعدی آموزش و راهنمایی مردم برای حفظ منابع طبیعی موجود در منطقه است. راهنمایی مردم برای جلوگیری از تخریب منابع طبیعی، تقویت پوشش گیاهی بالادست، برداشت پایدار محصولات منابع طبیعی در منطقه، چرای مناسب دام‌ها، تذکر به مردم در رابطه با چرا در فصل بارآوری و دقت در چرای دام‌ها، آموزش به مردم برای توجه به قرق‌های گیاهی و بذریاشی در بیابان از اقدامات مهم موسسه ابرار و تسهیلگران مرتبط در حوزه منابع طبیعی است. نکته قابل تأمل استفاده از ظرفیت چوپانان محلی برای کشت بذر در بیابان و به‌خصوص بذر گیاه آنگوزه است.

ناهمواری‌های مسیر

تسهیلگران ابرار در این مسیر با چالش‌ها، مسائل و مشکلاتی هم‌روبرو بوده‌اند. بی‌اعتمادی اولیه مردم، بی‌اعتمادی مردم به نهادهای دولتی، ضعف نیروی انسانی با کیفیت در روستا، تورم و مشکلات اقتصادی کشور از جمله این ناهمواری‌ها است. هم‌نوایی و انسجام بین تسهیلگران موسسه و انتخاب یک مدیر توانمند و بومی برای تسهیلگران

باعث شده تا موسسه با چالش داخلی سازمانی مواجه نباشد. زمینه چالش‌های به وجود آمده بیرونی است. به‌منظور رفع این چالش‌ها، موسسه اقدامات مهمی را انجام داده که در متن مقاله حاضر به آن‌ها اشاره شده است. تورم و افزایش قیمت‌ها مهم‌ترین چالش بیرونی موسسه است که حتی خارج از محیط روستا و در ابعاد ملی اتفاق افتاده است. از آنجا که موسسه پیش‌بینی لازم برای افزایش قیمت‌ها به این نحو را نداشته و دستورالعملی در این راستا تهیه نکرده، در برخورد با این چالش درست عمل نکرده و تسهیلات دریافتی توسط مردم کارایی خود را از دست داده است. موسسه می‌توانست با پیش‌بینی‌های لازم در این زمینه، تسهیلات با مبالغ بیشتری را در اختیار مردم قرار دهد.

مدل مفهومی برآمده از مصاحبه‌ها (۱۴۰۰)

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش در رابطه با فعالیت موسسه ابرار به‌عنوان یک سازمان مردم‌نهاد در روستاهای خونیک، خونیک، تاجن، اندریک و فلک نشان داد؛ این موسسه در حوزه‌های اقتصادی، اجتماعی، زیرساختی، محیط‌زیست و کشاورزی و بهداشت و سلامت نقش آفرینی نموده و فعالیت‌های انجام شده در راستای ارتقای شاخص‌های مرتبط با تاب‌آوری اجتماعی است. فعالیت‌ها و پیگیری‌های موسسه، به‌نوعی جبران کم‌کاری نهادهای دولتی آن منطقه است. ضعف‌ها و مشکلاتی در منطقه وجود داشت که اگر حضور تسهیلگران نبود شاید هیچ‌گاه از طرف اداره‌های دولتی برای رفع آن‌ها اقدامی صورت نمی‌گرفت. الگوهای قدیمی کشت و آبیاری، کم‌شدن آب قنات‌ها و خشک شدن آن‌ها، بی‌اعتمادی مردم به واکسیناسیون دام‌ها، نداشتن مهارت‌های فنی و حرفه‌ای و نبود مهدکودک و پیش‌دبستانی نمونه‌هایی از این موارد است. می‌توان گفت از میان روابطی که کلارک^۱ برای سازمان‌های مردم‌نهاد و دولت متصور است؛ موسسه ابرار، نقش مکمل فعالیت‌های دولتی را ایفا نموده است. کلارک اصلاح دولت‌ها، تکمیل فعالیت‌های دولت و تضاد و مقابله با دولت را از شیوه‌های ارتباط سازمان‌های مردم‌نهاد با دولت می‌داند.

فعالیت‌های موسسه ابرار در محدوده مورد مطالعه، دارای نقاط قوت و ضعف هست که به آن‌ها اشاره می‌شود. هدف از بیان آن‌ها؛ اصلاح سازوکارهای ضعیف و استمرار فعالیت‌ها و تجارب خوب موسسه است. سایر سازمان‌های مردم‌نهاد فعال در حوزه روستایی هم می‌توانند با توجه به این موارد، از خط‌مشی‌های مناسبی برای الگوگیری و اجرا در میدان روستا برخوردار شوند.

نقاط قوت

۱. استفاده از تسهیلگران بومی و متخصص: موسسه ابرار به‌عنوان یک سازمان مردم‌نهاد غیربومی، از پتانسیل نیروهای بومی منطقه غافل نشده است. استفاده از

1. Clark

تسهیلگران بومی به موسسه در شناخت بهتر منطقه، نیازسنجی‌ها، برقراری ارتباط با مردم و جلب اعتماد آن‌ها کمک کرده است. موسسه برای هر کدام از بخش‌ها به صورت جداگانه از تسهیلگران تحصیل کرده و با تجربه مرتبط با همان حوزه نیز استفاده کرده است. این کار باعث شده فعالیت‌ها به صورت تخصصی‌تر دنبال شوند.

۲. فراهم نمودن امکان بازدید از طرح‌های موفق قبلی موسسه: موسسه برای جلب اعتماد، ایجاد اطمینان در بین مردم روستا، تشویق آن‌ها به انجام فعالیت‌ها و همچنین ایجاد رقابت در بین روستاها، این امکان را فراهم نموده است. در این بازدیدها، مردم و یا در برخی موارد نمایندگان آن‌ها برای بازدید از طرح‌هایی که قبلاً توسط موسسه در روستاهای مشابه انجام شده و موفقیت آمیز بوده اعزام شده‌اند.

۳. نهادسازی در اجتماع محلی: صندوق‌های خرد اعتباری و شورای برنامه‌ریزی در روستا دو نهاد مهمی هستند که توسط موسسه ایجاد شده‌اند. در رابطه با صندوق‌های خرد در حوزه اقتصادی قبلاً توضیح داده شد. تشکیل شورای برنامه‌ریزی روستا توسط موسسه ابرار و استفاده از نظرات نمایندگان مردم در این شورا، نقش مهمی در اعتمادسازی و اجرای مناسب برنامه‌ها در سطح روستا داشته است. نکته مهم در شورای برنامه‌ریزی یا همان ستاد روستاها، عضویت یکی از تسهیلگران به‌عنوان نماینده در این ستادها بوده که حق رأی نداشته و تصمیم‌ها بر عهده خود مردم بوده است.

۴. توجه ویژه به کودکان: موسسه سرمایه انسانی را از کودکی جدی گرفته و به همین منظور دوره‌ای برای مفاهیم اجتماعی و مالی برای کودکان طراحی نموده است. در این دوره مفاهیمی از جمله حس تعلق به مکان (با بازی و نقاشی)، شهروندی اجتماعی و آشنایی با مفاهیم مالی بانک و سرمایه‌گذاری به آن‌ها آموزش داده شده است. آموزش کودکان در حوزه آموزش‌های رسمی نیز جدی گرفته شده و موسسه پیگیر راه‌اندازی مهد کودک و پیش‌دبستانی در روستاها بوده است.

۵. اعطای تسهیلات همراه با بررسی‌های اولیه: موسسه در شورای صندوق‌های خرد اعتباری، ابتدا توانائی افراد در انجام کار و توان بازپرداخت آن‌ها را با مشارکت

مردم محلی بررسی نموده، سپس تسهیلات را پرداخت کرده است. این کار دو مزیت مهم دارد. اول اینکه واقعاً تسهیلات در اختیار افرادی که توانایی و صلاحیت لازم برای کسب‌وکار را دارند قرار می‌گیرد و دوم از ورشکستگی صندوق‌های خرد در آینده جلوگیری می‌کند.

۶. زمینه‌سازی برای بازاریابی و فروش محصولات: فروش محصولات، در کنار تولید آن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. مهم‌ترین نقطه قوت موسسه ابرار در این بخش آشنایی مردم محلی با نمایشگاه‌های فروش محصولات و فروش اینترنتی محصولات است. سایر مؤسسات مردم‌نهاد فعال در حوزه روستایی برای جلوگیری از شکست طرح‌های کسب‌وکار در مناطق روستایی باید آموزش به مردم در زمینه فروش را سرلوحه خود قرار داده و زیر ساخت‌های آن را حتی‌الامکان فراهم نمایند.

۷. استفاده از ظرفیت خیرین: ظرفیت خیری، ظرفیتی مردمی، داوطلبانه و راهگشا است. موسسه ابرار در زمینه ساخت استخرها، تعمیر قنوات و ساخت سیل بندها علاوه بر آورده مالی خود از مشارکت مالی خیرین نیز در این زمینه استفاده کرده است. کمک‌های خیری در کنار سایر ظرفیت‌های دینی در کشور ما مثل وقف و نذر، می‌تواند پتانسیل‌های خوبی برای تأمین آورده‌های مالی موردنیاز سازمان‌های مردم‌نهاد برای کار در مناطق محروم و روستایی باشد. در حوزه‌های مربوط به تاب‌آوری نیز، حوزه‌های اقتصادی و زیرساختی محل مناسبی برای سرمایه‌گذاری خیرین خواهد بود که نیازمند هدایت آن‌ها به این حوزه است.

نقاط ضعف

۱. عدم توجه جدی به آموزش مطالبه‌گری: یکی از کارکردهای مهم سمن‌ها، مطالبه‌گری و صدابخشی به گروه‌های مختلف جامعه است. موسسه ابرار این صدابخشی را با جدیت دنبال نکرده است. موسسه این فرصت را در چند جلسه که با حضور مسئولان محلی بوده برای مردم فراهم کرده و مطالبه‌گری، به‌صورت غیرمستقیم اتفاق افتاده است.

بہتر بود موسسه به صورت جدی و در مراحل مختلف این امر را پیگیری نماید و یا به صورت مستقیم به نمایندگان مردمی در روستاها مطالبه گری را بیاموزد تا هنگام ترک موسسه از محل، این امکان نیز از بین نرود.

۲. نداشتن تمهیدات برای نوسانات قیمتی: اگرچه تسهیلگری در حوزه اعطای تسهیلات و راه‌اندازی صندوق‌های خرد از نقاط مثبت موسسه است اما، تمهیدات لازم برای نوسانات قیمتی در اعطای تسهیلات و صندوق‌های خرد در نظر گرفته نشده است. به عنوان مثال؛ پیش‌بینی نشده است که اگر با افزایش قیمت‌ها روبرو بودیم، مبلغ تسهیلات نیز افزایش یابد. با توجه به شرایط اقتصادی کشور و تغییر مکرر در قیمت‌ها، پیشنهاد می‌گردد سایر فعالان حوزه روستایی در این زمینه توجه لازم را داشته باشند.

۳. بی‌توجهی به مسائل اجتماعی: در کنار فعالیت‌های انجام شده، بہتر بود تسهیلگران مسائل، مشکلات و آسیب‌های اجتماعی و روانی را بین اعضای جامعه شناسایی نموده و با ارجاع به نهادهایی مثل بهزیستی، اورژانس اجتماعی و کمیته امداد، در این زمینه نیز فعال باشند. به عنوان مثال، مسئله اعتیاد و خانواده‌های بد سرپرست.

۴. نداشتن ارزیابی پس از اجرا: ارزیابی پس از اجرا به ما کمک می‌کند تا به میزان موفقیت و یا عدم موفقیت در برنامه‌های اجرایی دست یابیم. نقاط قوت و ضعف را شناسایی کرده و در برنامه‌های آتی به کار بندیم. موسسه ابرار بعد از گذشت چند سال، ارزیابی خاصی از فعالیت‌های خود انجام نداده است. بہتر بود موسسه فرآیند ارزیابی را با برون‌سپاری، به موسسه یا نهادی دیگر، میزان موفقیت یا عدم موفقیت در طرح‌ها و برنامه‌ها را مشخص می‌کرد.

۵. عدم استمرار پشتیبانی‌ها: همان‌طور که در متن پژوهش به آن‌ها اشاره شد؛ موسسه در زمینه‌های مختلفی پشتیبان مردم در روستاها بوده است. اما مشکل اینجاست که این پشتیبانی‌ها در یک مقطع زمانی خاص صورت گرفته است. بہتر بود حداقل سه مقطع

زمانی در فواصل مختلف تعیین می‌شد تا پشتیبانی‌ها به‌خصوص در حوزه مالی و توانمندسازی ادامه یابد. با اجرای برنامه‌های مقطعی نمی‌توان روستاها را تاب آور نمود.

۶. بی‌توجهی به محصولات ارگانیک: با توجه به این که در روستاهای مورد مطالعه معمولاً به‌ندرت از کودها و سموم شیمیایی استفاده می‌شده و بعضاً در مواردی کشاورزان اصلاً استفاده نکرده‌اند، بهتر بود محصولات تولیدی ارگانیک روستا شناسایی و در سطح کشور معرفی شوند. حتی موسسه می‌توانست با معرفی این محصولات به شرکت‌های ملی و بین‌المللی فروش محصولات ارگانیک، گام مهمی در بازاریابی و درآمدزایی برای کشاورزان بردارد.

با توجه به فعالیت‌های انجام شده توسط موسسه ابرار و نقاط قوت آن‌ها در روستاهای مورد مطالعه، می‌توان به ظرفیت سازمان‌های مردم‌نهادی از این دست برای ارتقای تاب‌آوری روستاها در برابر کم‌آبی و خشکسالی‌های پیش‌رو، امیدوار بود و نقش آن‌ها را در این زمینه پررنگ‌تر دید. فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد در ارتقای تاب‌آوری باید در کنار نهادهای دولتی و به‌عنوان یک بازوی کمکی و ظرفیتی مکمل انجام پذیرد و به‌تنهایی نمی‌توانند در این زمینه موفق عمل کنند. در پایان پیشنهاد می‌گردد وزارت نیرو که مجری و بنیان‌گذار طرح ملی سازگاری با کم‌آبی در کشور است با همکاری سایر نهادهای دولتی، ضمن تدوین یک الگوی مناسب (با توجه به تجارب بومی و جهانی)، از ظرفیت این سازمان‌ها در اجرای هرچه بهتر برنامه‌های ملی سازگاری با کم‌آبی بهره‌مند شود.

منابع

- استراوس، انسلم و کربین، جولیت. (۱۳۹۶)، مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریه زمینه‌ای، ترجمه ابراهیم افشار، جلد دوم، تهران: نشر نی، چاپ ششم.
- بذرافشان، جواد؛ طولابی نژاد، مهرشاد و طولابی نژاد، میثم. (۱۳۹۷)، «تحلیل فضایی تفاوت‌های تاب‌آوری در نواحی شهری و روستایی در برابر مخاطرات طبیعی مورد مطالعه شهرستان پلدختر»، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، دوره نهم، شماره ۱: ۱۱۹-۱۳۵.
- پاکدل نژاد، مصطفی و سودمند، نیلوفر. (۱۳۹۷)، بحث گروهی متمرکز و تکنیک‌های تسهیلگری در پژوهش‌های کیفی، تهران: انتشارات فرهنگ و تمدن، چاپ اول.
- پیران، پرویز؛ اسدی، سعیده و دادگر، نیکو. (۱۳۹۶)، «بررسی نقش تاب‌آوری اجتماعی در موفقیت فرآیند بازسازی مطالعه موردی جوامع روستایی درب آستانه و بابا پشمان»، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۵۷: ۸۷-۱۰۰.
- جوانی، خدیجه؛ بوزرجمهری، خدیجه؛ شایان، حمید و قاسمی، مریم. (۱۳۹۶)، «وضعیت سازمان‌های مردم‌نهاد در روستاها: فرآیند شکل‌گیری، آثار و پیامدها منطقه مورد مطالعه روستاهای شهرستان رشتخوار»، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، دوره هشتم، شماره ۱: ۱۵۲-۱۶۶.
- خامسان، احمد (۱۳۹۶). راهنمای تحلیل تاب‌آوری سیستم‌ها: ارتقای تاب‌آوری اجتماعی، بیرجند: نشر چهار درخت، چاپ اول.
- خسروی پور، بهمن و اسدی، زینب. (۱۳۹۸)، «نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در توسعه پایدار روستایی»، فصلنامه جغرافیا و روابط انسانی، دوره دوم، شماره ۲: ۸۳-۹۸.

نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در تسهیلگری و...، عنبری و مهدی‌زاده | ۴۷

- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و صادقلو، طاهره. (۱۳۹۸)، تاب‌آوری اجتماعات محلی در برابر مخاطرات محیطی، تهران: انتشارات دانشگاه تربیت مدرس، چاپ دوم.

- رمضان زاده، مهدی و بدری، سید علی. (۱۳۹۳)، «تبیین ساختارهای اجتماعی اقتصادی تاب‌آوری جوامع محلی در برابر بلایای طبیعی با تأکید بر سیلاب مطالعه موردی حوضه‌های گردشگری چشمه کیله تنکابن»، فصلنامه علمی پژوهشی انجمن جغرافیای ایران، سال دوازدهم، شماره ۴۰: ۱۰۹-۱۳۱.

- سام آرام، عزت‌الله و منصور، سمانه. (۱۳۹۶)، «تبیین و بررسی مفهوم تاب‌آوری اجتماعی و ارزیابی تحلیلی شاخص‌های اندازه‌گیری آن»، فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، سال هشتم، شماره ۳۲: ۱-۳۱.

- سعیدی، محمدرضا. (۱۳۹۱)، درآمدی بر مشارکت مردمی و سازمان‌های غیردولتی، ویراست دوم، تهران: انتشارات سمت، چاپ دوم.

- صالحی، صادق و پازوکی نژاد، زهرا. (۱۳۹۶)، جامعه و تغییرات آب‌وهوا، تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، چاپ اول.

- عظیمی، میترا و ویسی، سیمین. (۱۳۹۹)، «مطالعه کیفی نوع‌شناسی و عقلانیت حاکم بر سازمان‌های مردم‌نهاد»، فصلنامه برنامه‌ریزی توسعه و رفاه اجتماعی، شماره ۴۲: ۴۱-۱۰۱.

- عنبری، موسی. (۱۳۸۵)، «دولت، مشارکت سازمان‌های غیردولتی: بررسی جایگاه و کارکردهای بخش سوم در توسعه»، فصلنامه نامه صادق، شماره ۳۰: ۱۷۹-۲۱۲.

- غلامی، مهدی. (۱۳۹۸)، نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در تاب‌آوری اجتماعی شهرها نمونه موردی منطقه ۱۶ تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید بهشتی تهران.

- گیلفاس، فرانس (۱۳۹۲). برنامه‌ریزی و مشارکت روستایی با استفاده از روش‌های تسهیلگری، ترجمه: سید عارف موسوی، تهران: انتشارات موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی، چاپ اول.

- مطیعی لنگرودی، سید حسن و حجی پور، محمد. (۱۳۹۷)، «الگوی میان کنش کارکرد سازمان‌های مردم‌نهاد با حکمروایی مطلوب روستایی نمونه: دشت حسین‌آباد غیناب در شهرستان سربیشه»، فصلنامه جغرافیا و توسعه، شماره ۵۰: ۱۰۹-۱۲۶.

- نوربخش، ناصر و همکاران. (۱۳۹۶)، گزارش تفصیلی فعالیت موسسه ابرار در مناطق روستایی شهرستان قائنات.

- وزیریان، رؤیا؛ کریمیان، علی‌اکبر؛ قربانی، مهدی؛ افشانی، علیرضا و دستورانی، محمدتقی. (۱۳۹۹)، «سنجش و ارزیابی ابعاد مؤثر بر ارتقا تاب‌آوری جوامع روستایی در مواجهه با خشکسالی مورد مطالعه شهرستان سبزوار»، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، دوره یازدهم، شماره ۴: ۶۳۰-۶۴۵.

- Alberti, Marina, John M. Marzluff, Eric Shulenberger and Gordon Bradley. (2003). Integration Humans into Ecology: Opportunities and Challenges for Studying Urban Ecosystems. *Bioscience*, 169-179.
- Adger, w.neil. (2000). *Social and ecological resilience: are they related?* Progress in human Geography, 24(3), 347-364.
- Braun, V. and Clarke, V. (2006). *Using thematic analysis in psychology*. Qualitative Research in Psychology, 3 (2), 77-101.
- Eraydin, Ayda and Tuna Tasan-Kok. (2013). Resilience Thinking in Urban Planning, *Springer*.
- Fitzpatrick, Tal and Molloy Julie. (2014). The role of NGOs in building sustainable community resilience, *International Journal of Disaster Resilience in the Built Environment*, Vol. 5 No, 292-304.
- Hasan, Md Mehedi, Mohammed Asaduzzaman Sarker, mohammed Nasir Uddin and Md.Zulfikar Rahman. (2018). Role of a Coastal NGO in Attaining Climate Resilience in Bangladesh, *American Journal of Climate Change*, 07(02): 187-203.

- Hasan, Md Mehedi, Mohammed Asaduzzaman Sarker, mohammed Nasir Uddin and Md.Zulfikar Rahman. (2018). Role of BRAC in attaining climate resilience: a micro level study from coastal region of Bangladesh, *International Journal of Natural and Social Sciences*, 5(2), 17-27.
- Islam, Rabiul and Greg Walkerden. (2015). How do links between households and NGOs promotedisaster resilience and recovery?: A case study of linking social networks on the Bangladeshi coast, *Natural Hazards*, 78(3): 1707-1727.
- J.Caldwell, Wayne. (2015). Planning for rural resilience coping with climate change and energy futures, *university of Manitoba Canada*.
- Lester, Salamon and Helmut k Anheier. (1996). *The emerging Not-for-profit sector: An Overview*, (manchester, NewYork: Manchester university press).
- Sureshramana, Mayya. (2015). Role of Non Governmental Organisation in Rural Development: a Study in Dakshina Kannada District, *Sumedha Journal of Management*, Vol.4, No.4, October, 27-38.
- Smith, Karl. (1989). Non Governmental organization in the health field, collaboration, integration & contrasting Aims, *Social Science & Medicine, Elsevier*, vol. 29(3), 395-402.
- The University of Queensland and University of Southern Queensland. (2008). *Building Resilience in Rural Communities toolkit*, Australian Research Council Linkage Grant

استناد به این مقاله: عنبری، موسی و مهدی‌زاده اردکانی، مهدی. (۱۴۰۱). نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در تسهیلگری و ارتقای تاب‌آوری اجتماعی مناطق روستایی در برابر کم‌آبی (مطالعه موردی موسسه نیکوکاری ابرار در روستاهای شهرستان قاینات). فصلنامه برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، ۱۴ (۵۳)، ۱-۴۹.

Social Development and Welfare Planning Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.